

ترجمه انگلیسی این مقاله نیز با عنوان:
An Evaluation of the Behavior Settings in the Territory of Sacred
Places; Case Study: The Peripheral Territory of Hazrat Masoumeh's
Holy Shrine
در همین شماره مجله به چاپ رسیده است.

مقاله پژوهشی

سنجش قرارگاه‌های رفتاری در قلمرو اماکن مقدس
مورد پژوهی: بافت پیرامون حرم مطهر حضرت معصومه (س)*

شیرین اسلامی^۱، بهادر زمانی^{۲*}، همایون نورایی^۳

۱. کارشناس ارشد طراحی شهری، گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.
۲. دانشیار طراحی شهری، گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.
۳. استادیار برنامه‌ریزی شهری، گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۲/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۲۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۱/۲۹

چکیده

بیان مسئله: زائران در مسیر تشریف به اماکن زیارتی با گذر از مدارهای رفتاری، تحت تأثیرات عینی و ذهنی نظام محیط-رفتار قرار می‌گیرند که الگوهای رفتاری آنها را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. توجه به اصل همساختی و تناسب ساختارهای کالبدی با الگوهای رفتاری در قالب مکان-رفتار یا قرارگاه‌های رفتاری، موضوع مهمی در کیفیت‌بخشی به قلمروهای معنوی با نقش زیارتی است که کمتر به آن پرداخته شده است.

هدف پژوهش: این پژوهش با هدف شناسایی و سنجش میزان همساختی قرارگاه‌های رفتاری در قلمرو اماکن مقدس در عرصه‌های تشریف‌پایه مدار حرم مطهر حضرت معصومه (س) انجام گرفته است.

روش پژوهش: تحقیق حاضر، کاربردی با نظام پژوهش آمیخته (کمی و کیفی) و روش تحقیق توصیفی-ارز یابانه انجام شده است. در گردآوری اطلاعات، روش‌های کتابخانه‌ای و میدانی در پنج دوره زمانی و در یک بازه شش‌ماهه با استفاده از ابزارهای مشاهده منفعلانه ناظر تعلیم‌دیده، نقشه‌برداری رفتاری، ردگیری، عکس‌برداری و پرسشنامه به کار گرفته شده است. تدابیر و روش‌های تجزیه و تحلیل اطلاعات با کمک استدلال قیاسی-استقرایی انجام شده است.

نتیجه‌گیری: یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که قرارگاه‌های رفتاری پیرامون حرم مطهر با ارائه برنامه و کارکردهای متنوع، طیفی از سازوکارهای رفتاری سازگار و ناسازگار با زمینه را ارائه می‌دهند. سیاست ایجاد عرصه‌های پیاده‌مدار در سال‌های اخیر، موجبات هم‌افزایی همساختی کالبد با برپایی مناسک و مناسبات مذهبی به عنوان مهم‌ترین الگوی جاری در قرارگاه‌های مذهبی این قلمرو گردیده است؛ با این حال، ضعف در پاسخگویی و انعطاف ساختار کالبدی در مقابل برخی از الگوهای رفتاری ایستا در ایام عادی و مناسبتی، نشانگر این است که ساختار کالبدی این قرارگاه‌های رفتاری با تمام نیازها و فعالیت‌های زائران، همساختی کافی را ندارد. از این رو، بازتعریف مجدد قرارگاه‌های رفتاری مذکور به عنوان زنجیره‌ای از عرصه‌های پیونددهنده که طی طریق تشریف را سامان می‌نمایند، تابع ملاحظات طراحانه در کیفیت بخشی، متناسب با اصل همساختی محیط-رفتار و منطبق بر فرهنگ زیارتی این قلمرو است.

واژگان کلیدی: قلمرو اماکن قدسی، قرارگاه‌های رفتاری، حرم مطهر حضرت معصومه (س)، شهر قم.

مقدمه

در طول دهه‌های اخیر و در پی توجه به تأثیر محیط ساخته‌شده بر فعالیت و رفتار کاربران در کانون توجه

اهمیت محیط-رفتار در پیوند با روان‌شناختی محیط

دکتر «بهادر زمانی» و مشاوره دکتر «همایون نورایی» در دانشگاه هنر اصفهان در سال ۱۳۹۹ دفاع شده است.
** نویسنده مسئول: bzamani@aui.ac.ir، ۰۹۱۳۲۸۰۸۵۵۰۰

* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد «شیرین اسلامی» با عنوان «حریم حرم؛ ارتقاء کیفیت حریم‌های مقدس با رویکرد قلمروپایی جامع، مطالعه موردی: بافت پیرامون حرم مطهر حضرت معصومه (س)» است که به راهنمایی

زائران، انجام مطالعاتی از این دست را اهمیت و ضرورت می‌بخشد. با توجه به ضرورت تبیین‌شده و مسئله موجود، نوشتار حاضر با هدف سنجش میزان هم‌ساختی قرارگاه‌های رفتاری پیرامون حرم مطهر حضرت معصومه (س) در ارتباط با الگوهای رفتاری زائران، به دنبال پاسخ به این پرسش است که: هم‌ساختی کالبد و فعالیت در قرارگاه‌های رفتاری قلمروی حرم مطهر حضرت معصومه (س) در ارتباط با الگوهای رفتاری زیارت چگونه و چه میزان است؟ به منظور دستیابی به هدف مذکور، پس از مروری بر پیشینه و چارچوب نظری تحقیق، رویکردهای مطالعات محیط-رفتار مورد بحث قرار می‌گیرند. در ادامه چارچوب منتخب ارزیابی این پژوهش، مبتنی بر نظرات بارکر، بررسی و یافته‌های تحقیق بر اساس نظام رفتاری و آیینی-مذهبی قلمروی مورد مطالعه، مورد تفسیر و استنتاج قرار می‌گیرند.

پیشینه پژوهش

در دهه ۱۹۵۰ م.، روانشناسان اکولوژیک^۶ در کانزاس^۸ با رجوع به اصول اکولوژیک، به دنبال دریافت چگونگی رفتار افراد در محیط‌های روزمره بودند. آنها وابستگی متقابل اکولوژیک میان رفتار و محیط را دریافتند و به واسطه مشاهداتشان به تأثیر بیشتر موقعیت‌ها در قیاس با ویژگی‌های شخصیتی بر سازوکارهای رفتاری پی بردند؛ کار آنها به عنوان یکی از جامع‌ترین تلاش‌ها برای درک طیف گسترده‌ای از نظام‌های رفتاری جامعه در تاریخ روان‌شناختی است (Nasar, 2011, 168 به نقل از Heft, 2001). از همین تجربه بود که بارکر و همکارانش، نظریه بوم-رفتار^۹ و قرارگاه‌های رفتاری را تنظیم کردند (Francovich, 2008, 40). بارکر این نظریه را برای توضیح سیستم‌های اجتماعی در مقیاس کوچک و همچنین مطالعه رفتار-محیط طبیعی تبیین کرد و سنگ‌بنای زمینه‌های متعدد و رشته‌های تحقیقاتی، مانند روانشناسی اکولوژیک، مطالعات محیط-رفتار، اکولوژی رفتاری، روان‌شناختی محیطی و روان‌شناختی اجتماعی شد (Popov & Chompalov, 2012, 18). روانشناسی اکولوژیک و نظریه قرارگاه رفتاری همچون هر پارادایم دیگری، طی زمان با جرح و تعدیل‌هایی همراه بوده است. بخشی از این تغییرات در پی نقدها و مناقشات مطرح از سوی پارادایم‌های رقیب شکل گرفته‌اند و بخش مهم دیگر، ناشی از تحولات درونی جریان روانشناسی اکولوژیک و پژوهشگران آن است (گلرخ، ۱۳۹۱، ۴). اسکات^{۱۰} گروهی را کلاسیست و گروهی را گسترش‌دهنده این تفکر می‌داند؛ کلاسیست‌ها^{۱۱} (همچون لویس بارکر^{۱۲}، شوگن^{۱۳} و گامپ^{۱۴}) همچنان قائل به حقانیت نظریه قرارگاه رفتاری بارکر هستند و معتقدند روانشناسان اکولوژیک باید آن را ادامه دهند اما گسترش‌دهندگان^{۱۵} (مانند

معماران و طراحان شهری قرار گرفته است. روان‌شناسی محیطی با ایجاد بنیانی برای طراحی شهری و با ارائه رویکرد راهبردی چندسطحی، میان‌رشته‌ای، اجتماعی و در عین حال اکولوژیک در تلاش است تا ارتباط میان ویژگی‌های محیط کالبدی و واکنش‌های انسانی را مورد آزمون قرار دهد (Nasar, 2011, 165). در این ارتباط لازم است طراحان شهری منطبق با رویکرد اکولوژیک^۱، به منظور دستیابی به عملکردهای مطلوب تعامل با محیط، نظیر طیف فعالیت‌ها یا تعاملات اجتماعی، در پی آفرینش امکانات و فرصت‌های مناسب برای کاربران باشند (ibid.). روان‌شناسی اکولوژیک با مفهوم قرارگاه‌های رفتاری ارتباط دارد و این نظریه با نام بارکر^۲ معرفی شده است؛ مهم‌ترین مشارکت بارکر و همکارانش در روانشناسی محیطی، شناسایی یک «واحد محیطی طبیعی»^۳ به نام «قرارگاه رفتاری»^۴ و قاعده‌سازی نظریه عملکرد آن است (Wicker, 2002, 114) که طبق آرای آنها از پیوند دو محیط فیزیکی و اجتماعی تشکیل شده است (Lawson, 2007, 23) و محققان دیگر آن را با عناوین دیگری نظیر مدار رفتاری^۵، نظام فعالیت^۶ و قرارگاه رفتاری مطرح کرده‌اند.

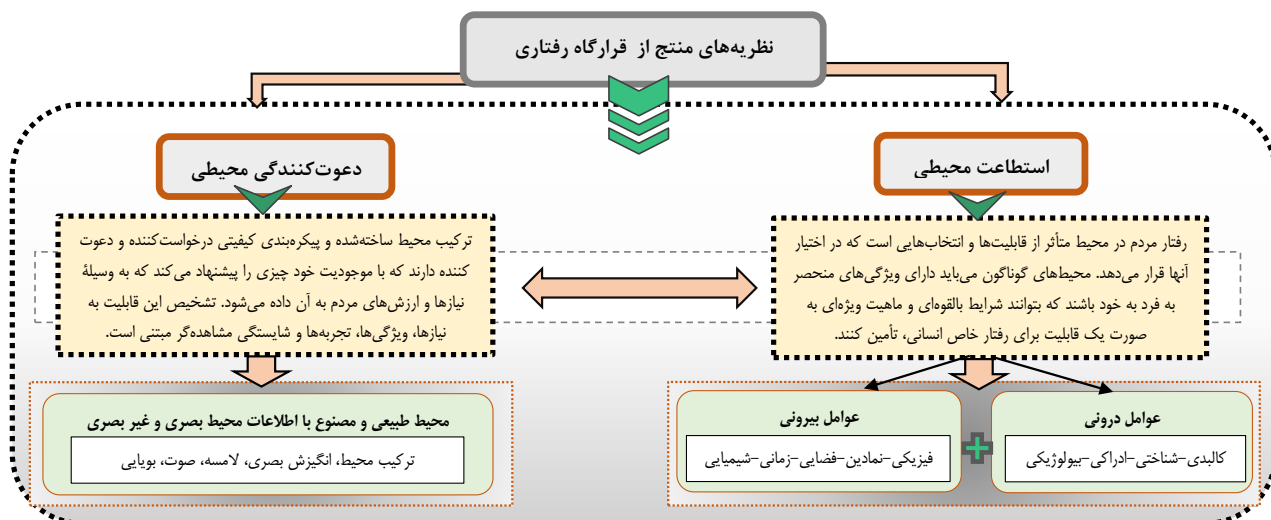
در میان قرارگاه‌های رفتاری متفاوت در نظام قلمروهای همگانی، قرارگاه‌های رفتاری با نقش زیارتی، مذهبی و آیینی، اهمیت فراوانی در پاسخگویی به نیازهای متعالی و معنوی مراجعان ایفا می‌کنند. توجه به زنجیره قرارگاه‌های رفتاری در قلمروهای زیارتی با نقش اصلی جهت هدایت‌پذیری زائر به قصد تشریف، زمینه‌ساز آمادگی عینی و ذهنی زائران در طی طریق به مکان قدسی است. قلمرو پیرامونی حرم مطهر حضرت معصومه (س)، یکی از مهم‌ترین قلمروهای زیارتی-معنوی کشور با احتساب قرارگاه‌های رفتاری متعدد و اماکن تاریخی، فرهنگی و مذهبی گوناگون، مهم‌ترین عامل جذب زائران و گردشگران دینی با فرهنگ‌ها، خرده‌فرهنگ‌ها و آداب گوناگون در هسته مرکزی شهر قم است که بستری با قابلیت ارائه الگوهای رفتاری هنجار و ناهنجار محسوب می‌شود. مناسب‌سازی قرارگاه‌های رفتاری این قلمروی زیارتی با توجه به اصل هم‌ساختی ساختارهای مجزای کالبدی و رفتاری، توانش محیط در بروز فرصت‌ها و محدودیت‌ها، جهت شکل‌دهی به نظام رفتاری زائران منطبق با ارزش‌های زمینه را فراهم می‌آورد. ارتقای محیط برای تسهیل و تشویق فعالیت‌های اجتماعی، اختیاری و الگوهای رفتاری در خور احترام و شأن مکان قدسی و عدم هتک حرمت به ارزش‌های دینی و معنوی زمینه در پاسخ‌دهی به نیازهای اولیه و ثانویه زائران و مجاوران، موارد حائز اهمیتی در مطالعه این دسته از مدارهای رفتاری محسوب می‌شود. در نتیجه، ضرورت توجه به نیازها و ارزش‌های معنوی، تاریخی و آیینی قرارگاه‌های رفتاری در قلمروهای زیارتی و تأثیرات آنها بر الگوهای رفتاری

کالبد-محیط در مراسم آیینی دسا در بالی اندونزی» با تمرکز بر پیوند همساختی کالبد-رفتار، الگوهای پایدار تکرارشونده فعالیت‌های آیینی و غیرآیینی مردم اندونزی در قرارگاه‌های رفتاری مذهبی را مورد پژوهش قرار داده‌اند (Abioso & Triyadi, 2017). مگر در پژوهشی با عنوان «رمزگشایی جهت‌گیری مذهبی یک فضای مقدس: برداشت‌های متفاوت از مکان‌های عبادی»، برداشت کاربران از قرارگاه رفتاری مذهبی (کلیسا) را ارزیابی کرده است که نشان می‌دهد فضاهای عبادی به عنوان قرارگاه‌های رفتاری مذهبی، قابلیت حس مکاشفه، رضایتمندی و احساسات مثبت بیشتری در میان پیروان مذهبی دارند (Meagher, 2018). همچنین مازدور و مازدور^{۲۲} (Mazumdar & Mazumdar, 2004) پژوهش‌هایی در مورد چگونگی طراحی کالبد و فضای معابد هندوها منطبق با اعمال عبادی و برگزاری آیین‌ها که فعالیت‌ها و عملکردهای خاص دینی را تسهیل کنند، انجام داده‌اند که نشان می‌دهد بین ساختار فضا و زندگی اجتماعی- مذهبی، همساختی لازم است که نیازمند تمهیداتی در طراحی است (Meagher, 2015, 3).

در مرور نمونه‌های داخلی مطالعات قرارگاه‌های رفتاری در زمینه‌های مذهبی، ثقه‌الاسلامی و روحی میرآبادی (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان «تحلیل فضاهای شهری پیرامون مکان‌های مقدس در ارتباط با نیازها و الگوهای رفتاری زائران، مورد مطالعاتی: خیابان امام رضا (ع) شهر مشهد»، به میزان انطباق فضاهای شهری پیرامون اماکن مقدس در ارتباط با نیازها و الگوهای رفتاری زائران در یک تحقیق پیمایشی می‌پردازند. در بیش از نیمی از معیارهای کیفیت‌های محیطی، سطح رضایت زائران در سطح نامناسب است. همچنین مطلبی، اسلامی، طاهری، گردی تختی و مهدوی (۱۳۹۵)

ویکر^{۱۶}، ویلمز^{۱۷} و بچل^{۱۸} ضمن اهمیت قائل شدن بر نظریه قرارگاه رفتاری بارکر، معتقدند این نظریه نیاز به توسعه دارد اما آنچه هر یک از آنها بدان افزودند با دیگری متفاوت است (Scott, 2005, 303) به نقل از گلرخ، ۱۳۹۱، ۵۰. در مراحل بعدی با مطالعه و شناخت ویژگی‌ها و خصلت‌های قرارگاه‌های رفتاری در محیط زندگی انسان و تدقیق مفاهیم مرتبط با آن، دو نظریه مهم «قابلیت محیط»^{۱۹} و «دعوت‌کنندگی محیط»^{۲۰} توسط نظریه‌پردازان مطرح شد. مفهوم استطاعت محیط یا قابلیت محیط به این معناست که محیط‌های گوناگون می‌باید دارای ویژگی‌های منحصربه‌فرد خود باشند که بتوانند شرایط بالقوه‌ای را برای رفتار خاص انسانی تأمین کنند. زانگ^{۲۱} عوامل مؤثر بر شکل‌گیری قابلیت‌های محیط را متأثر از عوامل درونی (کالبدی، شناختی، ادراکی و بیولوژیکی) و عوامل بیرونی (فیزیکی، نمادین، فضایی، زمانی و شیمیایی) می‌داند. مفهوم دعوت‌کنندگی محیط به واسطه محیط طبیعی و مصنوع و با اطلاعات محیط بصری و غیر بصری صورت می‌پذیرد؛ ترکیب محیط، انگیزش بصری، لامسه و همچنین انگیزش صوتی و بویایی از قابلیت‌های محیط ساخته‌شده برای حمایت و ایجاد محدودیت در برابر بعضی رفتارهاست (بندرآباد و شاهچراغی، ۱۳۹۶، ۱۱۶-۱۰۵). تصویر ۱، نظریات منتج از قرارگاه رفتاری و عوامل مؤثر بر آن را نشان می‌دهد.

اخیراً روانشناسان محیطی آغاز به مطالعه در تأثیرگذاری زمینه‌های طبیعی و مصنوع بر تجربیات معنوی کاربران داشته‌اند؛ با این وجود، در زمینه مطالعه پیامدهای احساسی و رفتاری مرتبط با قرارگاه‌های رفتاری مذهبی بر کاربران، کاستی‌هایی وجود دارد (Meagher, 2018, 2). از مطالعات صورت‌گرفته در حیطه قرارگاه‌های با نقش مذهبی و آیینی، به عنوان نمونه ابیوسو و تریادی در پژوهشی با عنوان «همساختی

تصویر ۱. نظریات منتج از قرارگاه رفتاری و عوامل مؤثر بر آن. مأخذ: نگارندگان با استفاده از بندرآباد و شاهچراغی، ۱۳۹۶.

قابلیت فضای فیزیکی در شکل دادن به رفتار و همساختی^{۲۳} فضای فیزیکی و رفتار (Salehinia & Memarian, 2012, 8). ویژگی‌های قدرت‌دهنده به قرارگاه رفتاری مبتنی بر نظرات ویکر: طبیعت فرابخشی، وابستگی متقابل، خودتنظیم‌گری و نقش‌دهندگی است. تصویر ۲، عناصر و ویژگی‌های قدرت‌دهنده به قرارگاه رفتاری مبتنی بر نظرات بارکر و ویکر را به تصویر کشیده است. قرارگاه رفتاری از دید بارکر، ترکیبی پایدار از فعالیت و مکان است که در ادامه به مهم‌ترین اجزای آن اشاره می‌شود.

• فعالیتی بازگشت کننده و قابل تکرار و یا الگوهای جاری رفتار^{۲۴}

طبق تحلیل لوفور^{۲۵}، سیستم‌های فضایی، مستلزم شرایطی هستند که نه صرفاً از منظر ترتیب کالبدی موضوعات بلکه از نظر الگوهای رفتاری اجتماعی و روانشناختی که محیط روانی انسان را شکل می‌دهند، حائز اهمیت می‌شوند. (Sheldrake, 2007, 244). الگوی رفتاری پایدار، شبه‌ایزهای تکرار شونده و مورد مناقشه است که به عنوان مفهوم مرکزی یا ساختار اصلی قرارگاه رفتاری عمل می‌کند. بارکر، الگوهای پایدار رفتاری را به عنوان یک احاطه‌گر و رفتارهای همساخت یا متناسب با محیط توصیف می‌کند (Francovich, 2008, 42).

• طرح خاصی از محیط یا محیط کالبدی^{۲۶}

قرارگاه‌های رفتاری، موجودیت‌هایی بالواقع با مرزهای زمانی و مکانی مشخص هستند که تناسبی میان اجزاء کالبدی‌شان، رفتار کاربران و برنامه‌رویدادها وجود دارد (Wicker, 1979). به نقل از (Nasar, 2011, 168) قرارگاه رفتاری توسط اعمال مشترک افراد در ارتباط با ویژگی‌های محیط (توانش محیط) ایجاد می‌شود. (Heft, Hoch, Edmunds, & Weeks, 2014). بارکر، چارچوب یا ساختار کالبدی قرارگاه رفتاری را با مرز کالبدی، عینیات و اشیاء، عوامل طبیعی و محرک‌های حسی و جو سیماشناختی توصیف کرده است (تفکر، شاهچراغی و حبیب، ۱۳۹۸، ۱۰۸).

• رابطه سازگاری بین این دو یا همساختی

مردم در یک داروخانه «رفتارهای منطبق با داروخانه» را به نمایش می‌گذارند، حال آنکه در یک ورزشگاه «رفتارهای منطبق با ورزشگاه» را از خود بروز می‌دهند. چنین الگوهای ثابت رفتاری از بطن ویژگی‌های اجتماعی-کالبدی مکان‌ها و همچنین ویژگی‌های زمانی‌شان نشأت می‌گیرند (Nasar, 2011, 168). به عبارتی این رفتار در یک محیط اتفاق می‌افتد و محیط با رفتار مطابقت دارد (Francovich, 2008, 42).

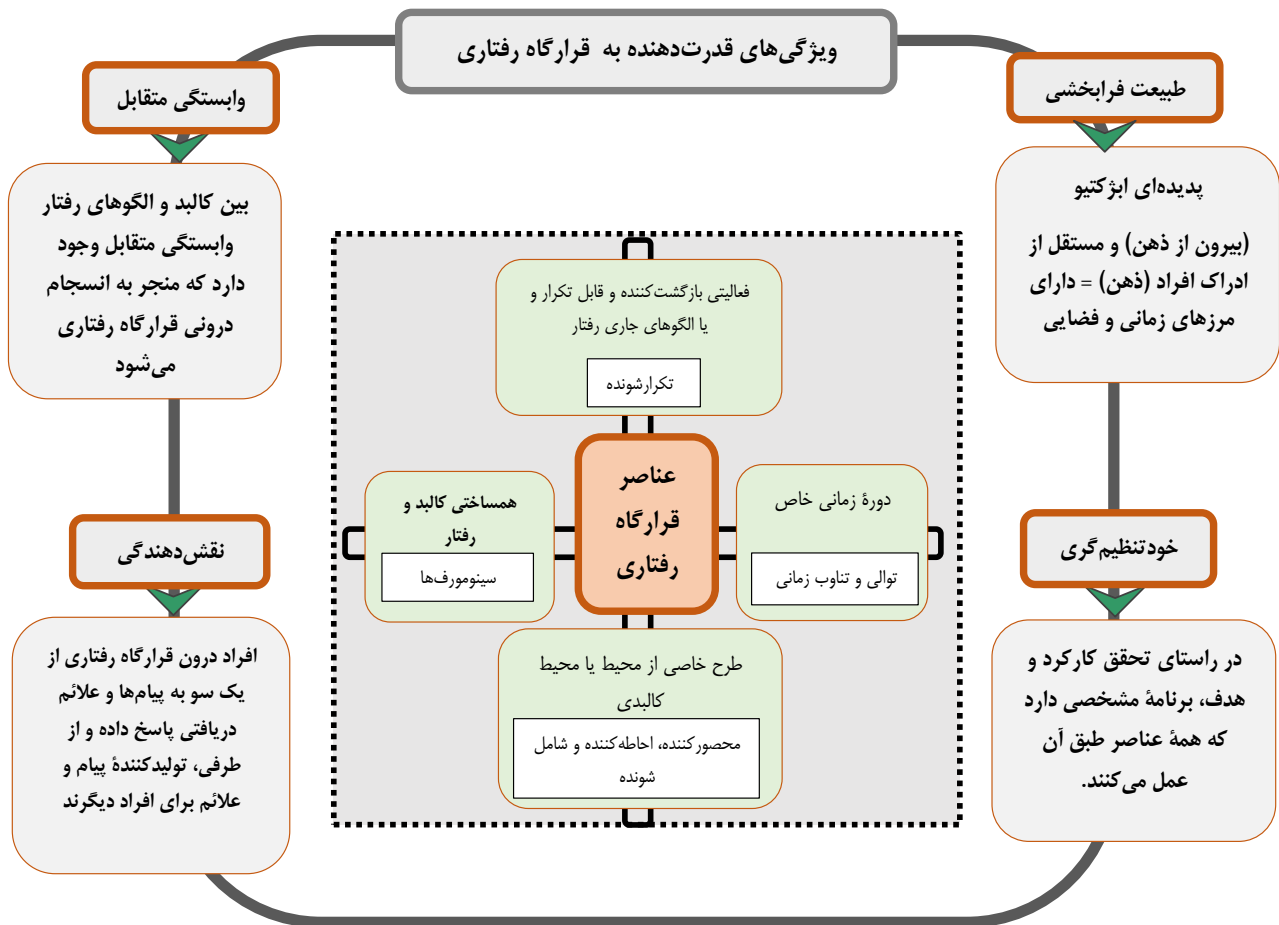
• دوره زمانی خاص

در بروز و ایجاد قرارگاه‌های رفتاری، مواردی نظیر موقعیت زمانی، توالی رویداد و دوره تناوب به صورتی که ممکن است تنها یک بار و در یک روز مشخص یا مطابق برنامه زمانی

در پژوهشی با عنوان «تغییر ادراک معنا از حرم امام رضا (ع) در نسبت با زمان» تأکید بر تغییر وجوه معنایی ادراک منظر بافت پیرامون حرم مطهر امام رضا (ع) در گذر زمان با ارزیابی در ابعاد شناختی، احساسی، تفسیری و ارزش‌گذاری داشته‌اند. نتایج نشان می‌دهد به سبب ظرفیت پایین بافت کنونی پیرامون حرم مطهر، بیشترین تأثیر بر تمایل افراد به تغییر محیط به، ترتیب متوجه بعد شناختی، تفسیری، ارزشی و در نهایت بعد احساسی است که این نشان‌دهنده عدم توجه به ابعاد ادراکی، معنایی و به‌ویژه در بعد شناختی است که در معنادار شدن بیشتر محیط، کمک مؤثری می‌کند. همچنین رنجبر تکلیمی (۱۳۹۵) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «طراحی شهری پیرامون مجموعه گودال مصلی با هدف ارتقاء حضورپذیری با تأکید بر الگوی رفتاری شهروندان»، به دنبال تبیین معیارهایی برای مناسب‌سازی فضای شهری زیارتی به عنوان بستر ترویج الگوهای رفتاری مناسب و پاسخگو به نیازهای کاربران و افزایش حضورپذیری است. در پژوهش دیگری رجبی، نقصان محمدی و منتظرالحجه (۱۳۹۸) با عنوان «شناخت الگوی کارکرد فضا در حسینیه‌های شهر تفت»، در پی دستیابی به الگوی کارکرد با بررسی رفتارهای برگرفته از آیین‌های جمعی و مناسک مذهبی در حسینیه‌های شهر تفت هستند که یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد برقراری ارتباط بین الگوهای رفتار حاصل از آیین‌های جمعی با فضای حسینیه، باعث ایجاد خاطره جمعی مشترک و شکل‌گیری فرصت تعاملات و واکنش‌های اجتماعی و در نتیجه منجر به تعامل میان کالبد و محتوای آیین‌ها می‌شود. مرور پیشینه مطالعات داخلی و خارجی موضوع پژوهش، حاکی از عدم کفایت مطالعات انجام‌گرفته در نظام رفتاری قرارگاه‌ها با محوریت قلمروهای زیارتی است و بسیاری از مطالعات صورت‌گرفته، واحد معماری مکان مقدس را مورد تحلیل قرار داده‌اند و اهمیت مطالعه قرارگاه‌های رفتاری پیرامون این اماکن، کمتر مورد توجه قرار گرفته است. همچنین در بافت پیرامون حرم مطهر حضرت معصومه (س) نیز چنین مطالعاتی صورت نپذیرفته در حالی که ویژگی‌های این بافت و نیازهای مراجعان آن، تمرکز بر انجام مطالعاتی از این دست را ضرورت می‌بخشد.

قرارگاه رفتاری، اجزا و ویژگی‌های آن

مفهوم قرارگاه رفتاری به رفتار و تجربه‌های مردم در زندگی روزمره‌شان در محیط واقعی می‌پردازد و عناصر انسانی و کالبدی آن به گونه‌ای سازمان‌یافته عمل می‌کنند که فعالیت‌ها در نظامی قاعده‌مند رخ می‌دهند (گلرخ، ۱۳۹۱، ۹-۶). نظریه‌های مرتبط با قرارگاه رفتاری به طور کلی از سه جنبه اصلی طراحی بررسی می‌شوند: تعامل اجتماعی،

تصویر ۲. عناصر و ویژگی‌های قدرت‌دهنده به قرارگاه رفتاری مبتنی بر نظرات بارکر و ویکر. نگارندگان، مأخذ: نگارندگان، برگرفته از گلرخ، ۱۳۹۱.

مذهبی، ارزش‌های معنوی و محدودیت‌های مکانی شکل می‌گیرند (ibid.). این قرارگاه‌ها به لحاظ اجتماعی یا فرهنگی، معیاری برای گروه‌های ویژه مراجعین است؛ آنها ممکن است مکان‌هایی باشند که فعالیت‌های خاص آیینی در آنها به صورت منظم رخ می‌دهند یا جایی که افراد برای کسب معانی از ساحت معنویت مکان قدسی به آن رجوع می‌کنند (Serageldin, Shluger, & Brown, 2001, Xiv) و عملکرد آنها به طور معمول، شامل اعمال و فعالیت‌های مرتبط با امور معنوی و معمولاً نشانگر نمادگرایی فرهنگ خاص خود در برپایی مناسک و آیین‌هاست و به عنوان بستری برای تجمعات اجتماعی و مناسبات مذهبی عمل می‌کنند (Wang & Ho, 2011, 33)؛ به نحوی که ساختارهای مقدس آن، می‌توانند پیوندهای اجتماعی مشارکت‌کنندگان را تقویت کنند؛ همان‌گونه که همواره در برخی از ادیان به‌ویژه اسلام، مکان‌های مقدس به عنوان مکان‌های اجتماعی، مورد توجه هستند (Mazumdar & Mazumdar, 2004, 390).

• طرح خاصی از محیط کالبدی
مطالعات روانشناسان محیطی با رویکردهای کسب تجربیات

مشخصی از روزها تکرار شود (گلرخ، ۱۳۹۱، ۳۴)، حائز اهمیت هستند.

قرارگاه‌های رفتاری در قلمروهای معنوی و زیارتی
به گفته لاوسون^{۲۷} یک قرارگاه رفتاری متشکل از فضا، محیط پیرامون، محتوای آن، کاربران و فعالیت‌های آن است که می‌تواند بخشی سازنده از قلمروهای ویژه باشد (Lawson, 2007, 23)؛ این تعریف، قابلیت تعمیم به قلمروی ویژه اماکن مقدس را می‌تواند داشته باشد. قلمروی سازنده یک مکان قدسی با احتساب قرارگاه‌های رفتاری متعدد و مراجعان بی‌شمار، بستری جهت بروز رفتار و فعالیت‌های همساخت با محیط است که چندوجهی بودن آن، عرصه‌ای ایده‌آل برای پویایی و ثبات می‌سازد (Wing, 2015, 22)؛ ترکیب پایدار فعالیت و مکان در قرارگاه‌های رفتاری با نقش مذهبی و زیارتی را می‌توان به شرح زیر به اختصار توصیف کرد:

• الگوی جاری رفتار

رفتارهای قابل تکرار در قرارگاه‌های رفتاری قلمروهای مذهبی، در ارتباط با برپایی مناسک و آیین‌ها، آموزه‌های

رخ می‌دهد؛ توالی رویدادهای زمانی در ساحت معنوی این قلمروها، اهمیت زمینه و مذهب را بازگو می‌کند.

روش‌شناسی پژوهش

ایده‌های برگرفته از روانشناسی اکولوژیکی در شکل‌گیری مفاهیم و روش‌های پژوهشی سودمند در طراحی شهری، نقش مهمی داشته‌اند. روان‌شناسان اکولوژیکی، به منظور پرده‌برداری از روابط فرد و محیط، به مشاهده رفتار در موقعیت‌های مختلف از طریق ارزیابی‌های متنوع، رویکردهای متفاوتی به موضوع داشته‌اند (Nasar, 2011, 169). مهم‌ترین رویکردهای موجود در زمینه مطالعات رفتاری در قالب جدول ۱، معرفی شده‌اند.

این تحقیق با هدف سنجش میزان هم‌ساختی قرارگاه‌های رفتاری پیرامون حرم مطهر حضرت معصومه (س) در ارتباط با الگوهای رفتاری زائران، به عنوان نمونه‌ای با قابلیت ارائه الگوهای رفتاری هنجار و ناهنجار متنوع، انجام پذیرفته است. پس از مروری بر ادبیات و پیشینه موضوع پژوهش، چارچوب مفهومی تحقیق، مبتنی بر نظریات بارکر در حوزه بلافصل حرم مطهر مورد بررسی قرار گرفت. گردآوری اطلاعات با استفاده ترکیبی از روش‌های کتابخانه‌ای-اسنادی و میدانی مبتنی بر مشاهده غیر مداخلانه، نقشه‌برداری رفتاری، ردگیری، عکس‌برداری و پرسشنامه انجام گرفته است. تدابیر و روش‌های تجزیه و تحلیل اطلاعات با کمک استدلال قیاسی-استقرایی صورت گرفته است؛ در بخش کیفی، روش استدلال و استنتاج در تفسیر برداشت‌های رفتاری و در بخش کمی این تحقیق از آماره‌های میانگین، میانه، مد و آزمون «علامت» در نرم‌افزار SPSS 23 به منظور تحلیل اطلاعات آماری پرسشنامه استفاده شده است. تعیین حجم نمونه در بستر مورد مطالعه، با توجه به فرمول جامعه نامحدود کوکران، ۱۷۲ نفر تخمین زده شده است و گروه نمونه در بستری پیمایشی و به صورت تصادفی از زائرین و مجاوران انتخاب شده است. برداشت‌های رفتاری با توجه به نوع دوره زمانی، نوع برنامه و زمینه قلمروی تحقیق، نتایج متفاوتی در بردارد؛ به منظور رصد تمامی شرایط احتمالی مؤثر بر مشاهدات، برداشت‌های رفتاری در پنج دوره متفاوت زمانی صورت پذیرفته است. برداشت اول، روز عاشورا (مهم‌ترین مناسبت مذهبی شهر)؛ برداشت دوم، سه‌شنبه‌ها (با توجه به زائرپذیر بودن شهر قم در این روز از هفته به علت روز خاص زیارت مسجد مقدس جمکران)؛ برداشت سوم، پنجشنبه‌ها (به عنوان شلوغ‌ترین زمان در هفته)؛ برداشت چهارم، جمعه‌ها (روز تعطیل) و برداشت پنجم، روز ۲۲ بهمن (مناسبت سیاسی و اجتماعی) در یک بازه زمانی شش‌ماهه از شهریور تا بهمن ماه سال ۱۳۹۸ انجام شد. برداشت‌های رفتاری این قلمرو در بازه ساعات ۱۱ صبح الی ۹ شب؛ بازه

معنوی به‌واسطه زمینه‌های طبیعی و مصنوع در قرارگاه‌های رفتاری مذهبی، نشان داده‌اند که ویژگی‌های خاص محیط کالبدی می‌تواند منجر به کسب تجربه‌های متعالی در کاربران شود (Meagher, 2018, 2). به عبارتی مفهوم معنویت مکان در ارتباط با ویژگی‌های محیط ساخته‌شده به‌واسطه طرح کالبدی، امکان کسب معنای بیشتری را از محیط اطراف فراهم می‌آورد (Birch & Sinclair, 2013, 80). الیاده^{۲۸} (۱۳۷۵؛ ۱۳۷۷؛ ۱۳۹۳) طرح خاص محیط کالبدی قلمروهای مقدس را در وجود وقفه‌ها و گسیختگی‌ها، سلسله‌مراتب افقی و عمودی، مرز و آستانه، نشانه‌ها و سمبل‌ها، هندسه مرکزگرایی و درون‌گرایی می‌داند. باری^{۲۹} برخی موارد را این‌گونه عنوان می‌کند: تحدید حدود واضح و روشن از مکان، پیش‌آمدن مفصل‌دار، ورودی و توالی مسیر، ترتیب قرارگیری مکان‌ها از طریق هندسه، تناسب و استفاده از روابط گوناگون نمادین نمایش (Barrie, 2012, 80). همچنین از دیدگاه وانگ و هو این خصوصیات کالبدی اغلب شامل مرکزیت و کانون‌گرایی، جهت‌گرایی، قلمروپایی و لایه‌بندی است (Wang & Ho, 2011, 37). مفاهیمی دیگر از قبیل وحدت، سازماندهی، خلاقیت، منحصربه‌فردبودن، تجلی سیما، امکان مکاشفه، اصالت، تعادل، هماهنگی و طبیعت‌گرایی نیز می‌تواند با فرم، فضا و نظم مرتبط باشد (Birch & Sinclair, 2013, 80). موارد پیش‌گفته، مرتبط با کالبد قرارگاه‌های رفتاری قلمروی اماکن قدسی، در آمادگی ذهنی زائران و عبادت‌کنندگان پیش از دخول به این اماکن، حائز اهمیت هستند.

• همساختی بین کالبد و رفتار

بین ساختار کالبد-فضا و فعالیت‌های دینی در قرارگاه‌های رفتاری مذهبی که به منظور تسهیل آیینهای عبادی-مذهبی ایجاد شده‌اند، همساختی متناسب لازم است (Meagher, 2015) تا به بروز رفتارهای سازگار در آنها منجر شود. لازم است ساختار کالبدی قرارگاه‌های رفتاری در قلمروی اماکن قدسی، امکان و قابلیت قرارگاه رفتاری را به منظور انجام پنج دسته فعالیت‌های عمده زائران یا مجاوران فراهم آورد که می‌توان آنها را بدین صورت طبقه‌بندی کرد: ۱. تشریف به مکان مقدس (پیاده)، شرکت در مراسم و آیین‌های مذهبی؛ ۲. حرکت (سواره) و تبادلات حرکتی سواره و پیاده؛ ۳. ایستادن، نشستن، راه‌رفتن و ملاقات در فضا؛ ۴. خریدکردن (مایحتاج روزانه و سوغات)؛ ۵- گذران اوقات فراغت و لذت بردن (تقه‌الاسلامی و روحی‌میرآبادی، ۱۳۹۹، ۲۰۷).

• دوره زمانی خاص

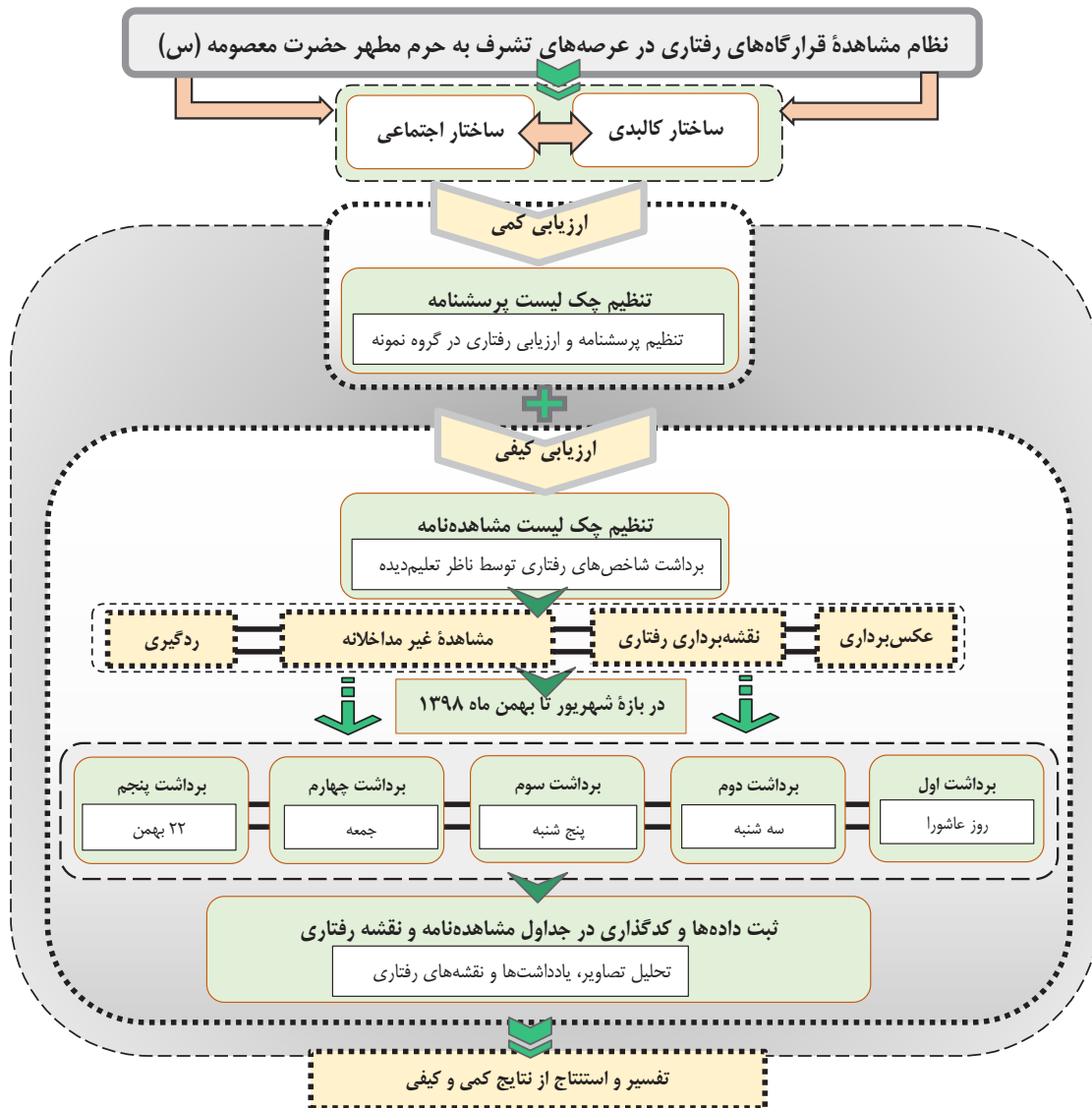
موقعیت و تناوب رویدادهای زمانی در بروز قرارگاه‌های رفتاری در قلمروهای معنوی، نقش مهمی را ایفا می‌کند؛ مهم‌ترین الگوهای جاری رفتار در این دسته از مقرهای رفتاری در مناسبات مذهبی و آیینی روزانه، هفتگی، ماهانه و سالانه

جدول ۱. رویکردشناسی مطالعات رفتاری. مأخذ: نگارندگان.

ابزار	مشخصات	توضیح
نقشه برداری رفتاری ^{۳۰}	ثبت تعداد و نوع فعالیت، محل نشستن، ایستادن و غیره	نقشه برداری رفتاری، روش مشاهده‌ای بدون مداخله و عینی برای اندازه‌گیری استفاده واقعی از فضا است و الگوهای رفتاری را در یک فضای مشخص بیان می‌کند. این روش از نظر هنجاری با هدف بهبود کیفیت روابط بین مردم و محیط ارائه می‌شود (Moore & Cosco, 2010, 34).
شمارش ^{۳۱}	شمارش شمارنده‌های دستی دقیقه در هر ساعت	اعداد و ارقامی از هر آنچه قابل شمردن باشد که می‌توان با آن تنوعی از مقایسه‌ها را میان وضعیت قبل و بعد حوزه مطالعاتی در طول زمان و تفاوت موقعیت‌های جغرافیایی برای ارزیابی پردازش‌ها و استدلال‌های منجر به تصمیم‌سازی انجام داد (گل و سوار، ۱۳۹۶، ۲۵).
ثبت طرحواره حرکتی ^{۳۲}	۱۰ دقیقه یا نیم ساعت	ترسیم حرکت (ردیابی) به معنای ترسیم خطوط حرکت بر روی نقشه است که حرکت مردم باید با نظاره کامل مشاهده‌گر ثبت شود. مشاهده‌گر، خط حرکت را روی نقشه و در یک دوره زمانی مشخص، ترسیم می‌کند (همان، ۳۴).
مشاهده مستقیم ^{۳۳}	به عنوان یک قاعده کلی، پرسش مستقیم از کاربران نمی‌شود بلکه فقط مشاهده می‌شود و رفتارهای کاربران ثبت می‌شود. مشاهده‌گر باید فعال و خنثی باشد؛ به مثابه کارگردانی که با مهارت، صحنه نمایش را گرم می‌دارد و خودنمایی نمی‌کند (گل و سوار، ۱۳۹۶، ۵).	
پیاده‌روی آزمایشی ^{۳۴}	ایجاد نقشه پیاده‌روی آزمایشی با ثبت برداشت رفتاری بر روی نقشه	برای پیاده‌روی آزمایشی، مشاهده‌گر در امتداد یک مسیر مشخص حرکت کرده و مواردی همچون زمان‌های انتظار، زمان کل سفر، موانع احتمالی یا انحراف‌ها را مشخص می‌کند. این روش، ابزار قوی برای فهم نحوه بهبود شرایط عبور و مرور پیادگان است (همان، ۳۴).
عکس برداری	طرح فاصله زمانی ۵ ثانیه برای ثبت حرکات	با توجه به وسعت فضای مطالعه، یک تا سه دوربین به طور همزمان جهت عکس برداری، مورد استفاده قرار می‌گیرد. فاصله زمانی انتخابی، متناسب با ثبت حرکت عابرین پیاده است (بحرینی، ۱۳۹۱، ۵۷).
یادداشت روزانه خاطره‌نویسی ^{۳۵}	ثبت توصیفات فعالیت‌ها با نوشتار، دیاگرام یا روی نقشه به همراه جزئیات مکمل	مشاهده‌گر، مشاهدات خود را در همان لحظه و به صورت نظام‌مند یادداشت می‌کند، به طوری که جزئیات بیشتری ورای نمونه‌گیری کمی به مطالعات کیفی اضافه می‌شود. هر چیز مرتبطی را می‌توان یادداشت کرد: توضیحاتی در مورد نحوه نشستن و ایستادن، روایت کوتاهی از فهم کجایی، چگونگی مکان و جریان زندگی که لزوماً هدف مطالعه نیستند (همان، ۳۲-۳۳).
پیگرد (تعقیب سایه به سایه) ^{۳۶}	- قرار گرفتن در نقطه‌ای بالاتر از سطح خیابان و زیر نظر گرفتن افراد - امکان استفاده از گام‌شمار - استفاده از داده‌های GPS برای تعقیب افراد منتخب	روان‌شناسان اکولوژیک از طریق یادداشت برداری نمونه‌ای و دنبال کردن افراد، مواردی را به منظور پرده برداشتن از روابط فرد-محیط ثبت می‌کنند: کاربران چه چیزی گفته‌اند؛ چه کاری انجام داده‌اند؛ مردم به آنها چه می‌گویند یا با آنها چه کاری دارند و اینکه کجا بوده‌اند. یادداشت‌های قرارگاهی بر ثبت رفتار در یک قرارگاه رفتاری تمرکز دارند (Nasar, 2011, 169)؛ در واقع علاوه بر یک جا ایستادن و ثبت حرکت مردم، مشاهده‌گر می‌تواند افرادی مشخص را تعقیب کرده و حرکت آنها را به طور خاص ثبت نماید. این روش برای اندازه‌گیری سرعت پیاده‌روی و ثبت اینکه کجا، کی و چه فعالیت خاص اضافه‌ای در مسیر حرکت، اتفاق می‌افتد مناسب است (همان، ۲۸-۲۹).
ردگیری ^{۳۷}	- عکس - نقشه - شمارش	فعالیت‌های انسانی معمولاً ردهایی از خود به جای می‌گذارند (مانند رد کیفی در خیابان یا چمن‌های لگد شده) که به مشاهده‌گر، اطلاعاتی در مورد نحوه زندگی شهری و الگوهای فعالیتی ارائه می‌دهند (گل و سوار، ۱۳۹۶، ۲۴).
مصاحبه		مصاحبه با استفاده‌کنندگان شیوه‌ای است که امکان آشنایی با تفکرات، ترجیحات و دغدغه‌های آنها را در تحلیل نظام رفتاری فراهم می‌آورد (بحرینی، ۱۳۹۱، ۲۴۵ به نقل از (Nasar, 2011)
پرسشنامه		محققان به دلیل مواجهه با چالش‌های روش‌شناختی برداشت‌های رفتاری، در مواردی به جای استفاده از مشاهده رفتاری-به عنوان روش معمول جمع‌آوری داده‌ها- از پرسشنامه استفاده می‌کنند (Hill, 1984, 540).

چارچوب مفهومی مشاهده قرارگاه‌های رفتاری بافت پیرامون مطهر حضرت معصومه (س)
الگوی مشاهده قرارگاه‌های رفتاری پیرامون حرم مطهر حضرت معصومه (س) منطبق با چارچوب پیشنهادی بارکر در جدول ۲، نشان داده شده است. در تحلیل الگوهای رفتاری اجتماعی

فعالیت زائران و مجاوران در قلمروی بلافصل حرم مطهر و در بردارنده توالی رویدادهای تکرارشونده اذان ظهر و مغرب صورت پذیرفت. خروجی مشاهدات انجام گرفته به صورت نقشه‌های رفتاری و جداول مشاهده‌نامه ارائه شده است. تصویر ۲، فرایند روش انجام پژوهش حاضر را نشان می‌دهد.

تصویر ۳. فرایند روش انجام پژوهش. مأخذ: نگارندگان.

بروز رفتارهای سازگار و ناسازگار با کارکرد اصلی قلمرو به عنوان هدایت زائر به قصد تشریف، محسوب می‌شوند. تصویر ۴، موقعیت مکانی مهم‌ترین قرارگاه‌های رفتاری در قلمروی بلافضل حرم مطهر را نشان می‌دهد.

یافته‌ها و بحث

• برداشت‌های رفتاری

برداشت‌های رفتاری با توجه به الگوی مشاهده ذکر شده در تصویر ۵، در قرارگاه‌های رفتاری پیرامون حرم مطهر در پنج بازه زمانی صورت پذیرفت که نتایج آن به شرح مختصر در جداول مشاهده‌نامه ارائه می‌شود. خانه‌های رنگ شده در جدول هر قرارگاه رفتاری، حاکی از وجود یا عدم مورد بررسی

و خودتنظیم‌گری قرارگاه‌های رفتاری، علاوه بر برداشت‌های رفتاری از روش پیمایشی برای دستیابی به نتایج دقیق‌تر از نگاه کاربران، استفاده شده است.

معرفی بستر پژوهش

قلمروی بلافضل حرم مطهر حضرت معصومه (س) با داشتن قرارگاه‌های رفتاری متعدد، پذیرای فعالیت‌های انتخابی و اجتماعی مستمر در ایام متفاوت روزانه، هفتگی، ماهانه و سالانه در طیفی از گروه‌های سنی و جنسی زائران است. مهم‌ترین قرارگاه‌های رفتاری این قلمرو، پیاده‌راه ارم، پیاده‌راه انقلاب، پیاده‌راه بهار، میدان آستانه و میدان امام خمینی هستند. قرارگاه‌های مذکور به عنوان بستری جهت

جدول ۲. چارچوب الگوی مشاهده قرارگاه‌های رفتاری پیرامون حرم مطهر حضرت معصومه (س). مأخذ: نگارندگان.

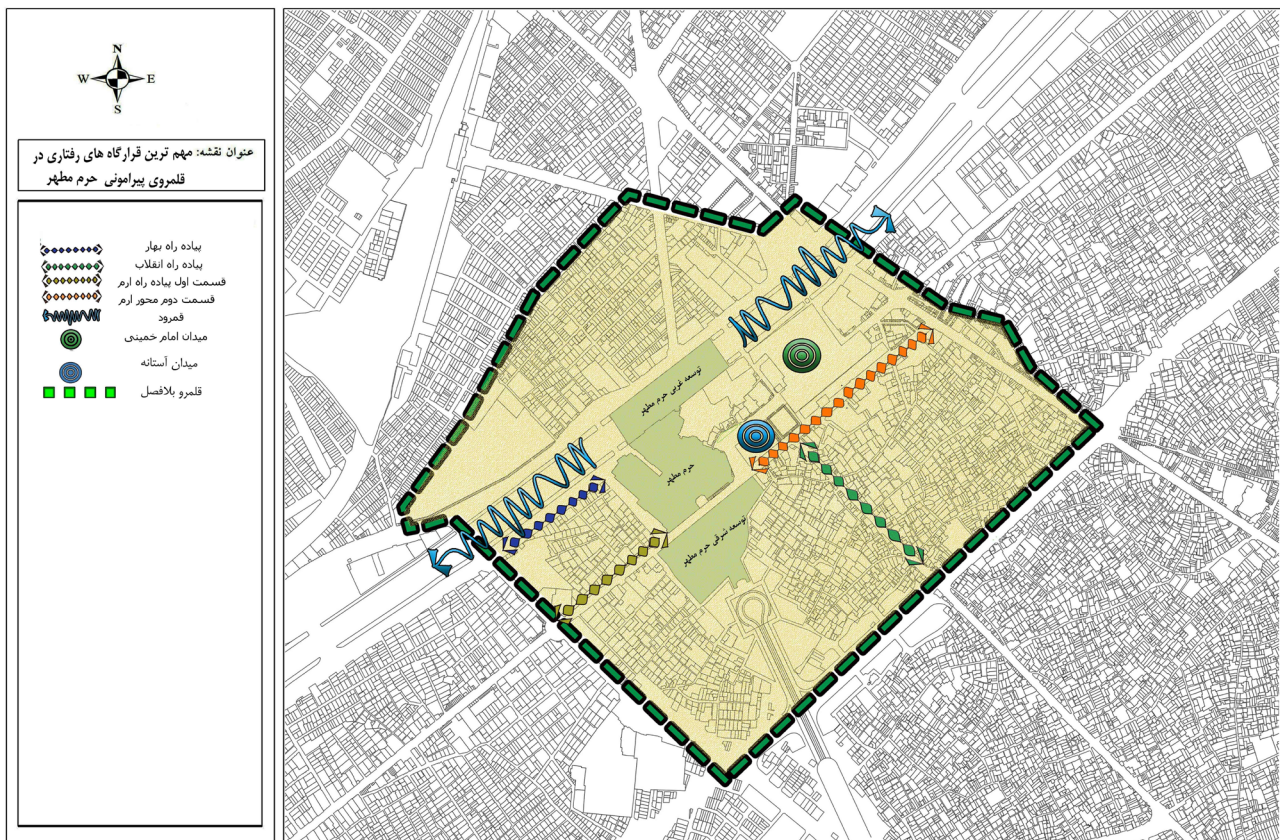
ابزار	روند الگوی مشاهده کمی و کیفی ساختارهای اکولوژیکی قرارگاه‌های رفتاری پیرامون حرم مطهر حضرت معصومه (س)	
برداشت‌های رفتاری	ضروری	وضعیت عمده فعالیت‌های ضروری در قرارگاه‌های رفتاری قلمروی حرم حضرت معصومه (س)
	الگوهای فعالیت	انتخابی وضعیت عمده فعالیت‌های انتخابی سازگار و ناسازگار بانقش قرارگاه‌های رفتاری قلمروی مذهبی وضعیت عمده فعالیت‌های اجتماعی سازگار و ناسازگار با نقش قرارگاه‌های رفتاری قلمرو میزان تمایل به حضور خانوادگی در قرارگاه‌های رفتاری به قصد زیارت میزان تمایل به شرکت در مناسبات اجتماعی و مذهبی در قلمرو حرم مطهر میزان برقراری ارتباطات با مبلغان دینی در قرارگاه‌های رفتاری قلمروی حرم مطهر میزان تمایل به برقراری تعاملات اجتماعی با دیگران در قرارگاه‌های رفتاری قلمرو میزان تمایل و امکان تبادل اطلاعات مذهبی در قلمرو حرم مطهر
انواع برداشت‌های رفتاری	سازوکار رفتاری	وضعیت انواع سازوکارهای رفتاری در قرارگاه‌های رفتاری حرم حضرت معصومه (س)
	نقش رفتاری خودتنظیم‌گری	وضعیت انواع نقش‌های رفتاری که به واسطه قرارگیری در قرارگاه‌های رفتاری برای کاربران ایجاد می‌شود. وضعیت کنترل مستقیم رفتارهای کاربران از سوی ناظران اجتماعی ویژه در قرارگاه‌ها به صورت الزام و اجبار وضعیت کنترل غیر مستقیم به منظور اصلاح رفتارهای ناسازگار (ممانعت در برابر رفتارهای ناسازگار) وضعیت نظارت اجتماعی گروه‌های خودجوش در صورت بروز رفتارهای هنجارشکن (تذکرده‌ی و محدودیت) میزان نظارت اجتماعی در صورت بروز رفتارهای دور از شأن و احترام قرارگاه‌های رفتاری قلمرو حرم مطهر میزان محدودیت‌های رفتاری ناخودآگاه در تشریف زائران با قرارگیری در قرارگاه‌های رفتاری قلمرو حرم مطهر
انواع برداشت‌های رفتاری	نوع رفتار	انفرادی وضعیت غالب‌ترین رفتارهای انفرادی در قرارگاه‌های رفتاری قلمروی حرم مطهر گروهی وضعیت رفتارهای جمعی در قرارگاه‌های رفتاری قلمروی حرم مطهر
	برنامه قرارگاه رده سنی جنسیت نوع دوره زمانی	وضعیت انواع برنامه‌های قابل تعریف برای قرارگاه‌های رفتاری این قلمرو وضعیت گروه‌های سنی استفاده‌کننده از قرارگاه‌های رفتاری قلمروی حرم مطهر وضعیت جنسیتی کاربران قرارگاه‌های رفتاری وضعیت دوره زمانی استفاده از قرارگاه‌های رفتاری به صورت دائمی و بلندمدت، غیر دائمی و کوتاه‌مدت
مشاهده برداشت	مرز فضایی و مکانی قلمرو	محدوده فضایی تعریف قرارگاه رفتاری و ماهیت فضایی آن (بدنه، میانه و هر دو)، مسیرها و گره‌های مکث در قرارگاه‌های رفتاری ثابت دارای اجزای ثابت تشکیل‌دهنده فضا مانند مبلمان ثابت شهری محرك دارای اجزای متحرك مرتبط با الگوهای رفتاری مانند تردد، دستفروشی و غیره
	مبلمان و اشیا محرك‌های حسی جو سیماشناختی	انواع مبلمان شهری در خور زمینه و منطبق با نیازهای زائران وضعیت منظر حسی در قرارگاه‌های رفتاری قلمروی حرم مطهر نظام ادراک‌شناختی عینی و ذهنی (این مؤلفه نیازمند بررسی مفصلی است که به تحقیق مستقل نیاز دارد)
انواع برداشت‌های رفتاری	۱	روز عاشورا با محدودیت‌های رفتاری ویژه در روز سوگواری و افزایش حضور زائران و گردشگران
	۲	سه شنبه، روز میانه هفته با توجه به زائرپذیری به علت روز خاص زیارتی مسجد جمکران
انواع برداشت‌های رفتاری	۳	پنجشنبه به عنوان شلوغ‌ترین زمان هفته و مصادف با برگزاری برنامه هفتگی ادعیه‌خوانی در حرم مطهر
	۴	روز جمعه به عنوان یک روز عادی و تعطیل در پایان هفته
نتایج برداشت رفتار و کالبد	۵	روز ۲۲ بهمن یک مناسبت سیاسی و اجتماعی با افزایش تنوع فعالیت‌های اجتماعی توجه به مناسبات مذهبی و آیینی روزانه، هفتگی، ماهانه و سالانه در انتخاب موقعیت‌های زمانی برداشت‌ها ساختاری وضعیت کالبد قرارگاه‌های رفتاری به عنوان بستر دربرگیرنده و همساز با الگوی رفتاری قلمرو وابستگی متقابل میان الگوی سینومورف‌ها در قرارگاه‌های رفتاری این قلمرو
	موقعیت زمانی و توالی رویداد پنج‌شنبه زمان	همساختی بین کالبد و رفتار دینامیک

ساختار رفتار - اجتماع

ساختار کالبد

دوره زمانی خاص

سینومورفی

تصویر ۴. موقعیت مکانی قرارگاه‌های رفتاری در حوزه بلافضل حرم مطهر. مأخذ: نگارندگان.

اعتماد مقیاس ساخته شده که به بررسی انسجام درونی گویه‌ها می‌پردازد از فرمول آلفای کرونباخ استفاده شده است؛ مقدار آلفای به دست آمده برای دو مؤلفه تعاملات اجتماعی و خودتنظیم‌گری 0.742 و همچنین برای کلیه گویه‌ها، بالاتر از عدد 0.7 است که نشان‌دهنده مقبولیت پایایی مدل است.

- بررسی وضعیت نرمال بودن داده‌ها و آزمون آماری علامت

به منظور بررسی وضعیت نرمال و غیرنرمال بودن داده‌ها از آزمون‌های آماری نرمالتی شاپیرو ویلک و کولموگروف-اسمیرنوف استفاده شده است. نتایج حاصل از جدول ۳، سطوح معناداری هر کدام از گویه‌ها را در آزمون‌های مذکور نشان می‌دهد که مقدار مربوط به sig. در هر دو آزمون، کوچکتر از 0.05 است؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که توزیع، غیرنرمال و نیاز به استفاده از آزمون‌های ناپارامتریک است. به این منظور از آزمون آماری «علامت» در تحلیل گویه‌ها، استفاده شده است. به منظور مقایسه نتایج گروه نمونه در مورد بررسی یک گویه، از یک معیار (که در اینجا این معیار، میانه یعنی عدد ۳ فرض شده است) در این آزمون، بهره گرفته شده است. با توجه به خروجی به دست آمده از مقدار آزمون تمام گویه‌ها و سطح

و نماد دایره به معنای غلبه آن مورد در قیاس با سایر موارد است. تصویر ۶، کارکردهای متنوع، منتج از برداشت‌های رفتاری را در قرارگاه‌های رفتاری پیرامون حرم مطهر را نشان می‌دهد.

• کارکردهای متنوع قرارگاه‌های رفتاری پیرامون حرم مطهر حضرت معصومه (س)

منطبق با برداشت‌های رفتاری صورت گرفته، کارکردهای گوناگون در قرارگاه‌های رفتاری پیرامون حرم مطهر حضرت معصومه (س) در طیف متنوعی، قابلیت دسته‌بندی دارند که الگوهای رفتاری پایدار و تکرارشونده‌ای را در زائران و مجاوران در پی خواهند داشت. تصویر ۶، کارکردهای متنوع قرارگاه‌های رفتاری پیرامون حرم مطهر را نشان می‌دهد. پیاده‌راه ارم و میدان امام خمینی با فراهم‌آوری طیف بالایی از کارکردها، تنوع بالاتری در قرارگاه‌های رفتاری ارائه‌دهنده به کاربران را دارند.

• آزمون آماری

- تعیین حجم نمونه و پایایی ابزار سنجش

تعیین حجم نمونه در بستر مورد مطالعه و منطبق با فرمول جامعه نامحدود کوکران، ۱۷۲ نفر محاسبه شده است. گروه نمونه در بستری پیمایشی و به صورت تصادفی از زائرین و مجاورین انتخاب شده است. به منظور سنجش پایایی و

جدول ۳. آزمون نرمالتی شاپیرو ویلک و کولموگروف-اسمیرنوف گویه‌ها. مأخذ: نگارندگان.

Kolmogorov-Smirnov		Shapiro-Wilk			عنوان سنجه	مؤلفه
Statistic	df	.Sig	Statistic	df		
۰/۲۰۱	۱۶۴	۰/۰۰	۰/۸۷۱	۱۶۴	۰/۰۰	میزان تمایل و امکان تبادل اطلاعات مذهبی در قرارگاه‌های رفتاری
۰/۱۶۳	۱۶۴	۰/۰۰	۰/۸۹۹	۱۶۴	۰/۰۰	میزان تمایل به شرکت در مناسبات مذهبی و اجتماعی در قرارگاه‌های رفتاری
۰/۱۷۱	۱۶۴	۰/۰۰	۰/۹۰۶	۱۶۴	۰/۰۰	میزان تمایل به برقراری تعاملات اجتماعی با دیگران در قرارگاه‌های رفتاری
۰/۱۹۹	۱۶۴	۰/۰۰	۰/۸۶۷	۱۶۴	۰/۰۰	میزان برقراری ارتباطات با مبلغان دینی در قلمروی حرم مطهر
۰/۲۸۰	۱۶۴	۰/۰۰	۰/۷۶۸	۱۶۴	۰/۰۰	میزان تمایل به حضور خانوادگی در قرارگاه‌های رفتاری برای زیارت
۰/۱۵۸	۱۶۴	۰/۰۰	۰/۸۹۵	۱۶۴	۰/۰۰	میزان محدودیت‌های رفتاری ناخودآگاه در تشریف به حرم مطهر
۰/۱۷۶	۱۶۴	۰/۰۰	۰/۹۰۸	۱۶۴	۰/۰۰	میزان نظارت اجتماعی در صورت بروز رفتارهای دور از شأن و احترام حرم مطهر

جدول ۴. تحلیل آماره‌های میانگین، میانه، مد و آزمون آماری علامت در گروه نمونه. مأخذ: نگارندگان.

آزمون آماری علامت		مد	میانه	میانگین	عنوان سنجه	مؤلفه
معناداری	مقدار					
۰/۰۰	-۴/۸۶۹	۱/۰۰	۲/۰۰	۲/۴۰	میزان تمایل و امکان تبادل اطلاعات مذهبی در پیرامون حرم مطهر	
۰/۷۲۷	-۳۴۹	۳/۰۰	۳/۰۰	۳/۰۱	میزان تمایل به شرکت در مناسبات اجتماعی و مذهبی در پیرامون حرم مطهر	
۰/۰۰۶	-۴/۷۶۲	۳/۰۰	۳/۰۰	۲/۶۸	میزان تمایل به برقراری تعاملات اجتماعی با دیگران در قرارگاه‌های رفتاری	تعاملات و مشارکت اجتماعی
۰/۰۰۶	-۲/۷۶۲	۱/۰۰	۲/۰۰	۲/۴۲	میزان برقراری ارتباطات با مبلغان دینی در قلمروی حرم مطهر	
۰/۰۰	-۸/۱۹۲	۵/۰۰	۴/۰۰	۴/۰۰	میزان تمایل به حضور خانوادگی در قرارگاه‌های رفتاری برای زیارت	
۰/۰۰	۳/۸۷۴	۳/۰۰	۳/۰۰	۳/۳۱	میزان محدودیت‌های رفتاری ناخودآگاه در تشریف به حرم مطهر	
۰/۰۱۷	-۲/۳۸۳	۳/۰۰	۳/۰۰	۳/۲۰	میزان نظارت اجتماعی در صورت بروز رفتارهای دور از شأن و احترام حرم مطهر	خودتنظیم‌گری

پیشنهادی بارکر در ادامه ارائه شده است. **جدول ۵** ساختار رفتار-اجتماع قرارگاه‌های رفتاری پیرامون حرم مطهر حضرت معصومه (س) را مورد بحث قرار داده است. **جدول ۶** بررسی ساختار کالبدی، **جدول ۷** بررسی دوره زمانی خاص و **جدول ۸**

تحلیل نتایج مشاهده ساختارهای اکولوژیکی قرارگاه‌های رفتاری
تحلیل نتایج مشاهده ساختارهای اکولوژیکی قرارگاه‌های رفتاری پیرامون حرم مطهر حضرت معصومه (س) در چارچوب

جدول ۵. تحلیل نتایج مشاهده ساختارهای رفتار-اجتماع در قرارگاه‌های رفتاری پیرامون حرم مطهر حضرت معصومه (س). مأخذ: نگارندگان.

تحلیل نتایج مشاهده ساختارهای اکولوژیکی قرارگاه‌های رفتاری پیرامون حرم مطهر حضرت معصومه (س)

<p>عمده فعالیت‌های ضروری قرارگاه‌های رفتاری این قلمرو: خرید مایحتاج ضروری ساکنان و زائران، مراجعه به مراکز اداری، آموزشی و فرهنگی (کتابخانه‌های مرکزی، مدارس علمیه و غیره)، مراجعه کسبه به محل کار، آمد و شد متولیان مجموعه‌های پشتیبان حرم مطهر و حجره‌داران بازار، انتظار برای استفاده از وسایل نقلیه عمومی جهت جابجایی از مرکز شهر به سایر نقاط و ایستادن جلوی چراغ قرمز در میدانی ورود به پیاده‌راه هستند.</p> <p>عمده فعالیت‌های انتخابی در شرایط مساعد این قلمرو: طی طریق پیاده به حرم مطهر، پیاده‌روی در قرارگاه‌های رفتاری به منظور گذران اوقات فراغت، پرسه‌زنی در مجتمع‌های تجاری و بازار، نشستن و نظاره فعالیت‌های جاری، ایستادن و مکث، خرید سوغات، خوردن و آشامیدن در پیاده‌راه‌ها، نظاره ویتترین مغازه‌ها و ایستادن و نظاره مناسبات مذهبی هستند.</p>	<p>الگوهای فعالیت</p>
<p>عمده فعالیت‌های اجتماعی در قرارگاه‌های این قلمرو: مکالمات کوتاه و آدرس پرسیدن زائران، ملاقات‌های جمعی به قصد تشریف به حرم مطهر (با هم زیارت و عبادت کردن)، گپ زدن و برقراری تعاملات اجتماعی در فضاهای مکث و نشستن، شرکت در مناسبات مذهبی و سیاسی و مشارکت در موبک‌ها جهت توزیع نذریجات در ایام مناسبتی است.</p> <p>طبق تحلیل پرسشنامه، میانگین میزان تمایل به شرکت در تجمعات اجتماعی و مناسبات مذهبی در قرارگاه‌های رفتاری قلمروی حرم مطهر که مهم‌ترین رفتار جمعی متناسب با کارکرد این قلمروها محسوب می‌گردد؛ برابر با ۳/۰۱ و مقدار مد نیز معادل ۳/۰۰ است لذا این تمایل در زائران، میانگین متوسطی را دارد. همچنین سنجه میزان تمایل به برقراری تعاملات اجتماعی با دیگران، با میانگین ۲/۶۸ در سطح متوسطی از نگاه زائران ارزیابی می‌گردد اما میانگین میزان تمایل به حضور خانوادگی برای زیارت در قرارگاه‌های رفتاری حرم مطهر، معادل با ۴/۰۰ و مقدار مد نیز برابر با ۵/۰۰ در گروه نمونه است که نشان از تمایل بسیار بالا از نگاه زائران دارد. مقایسه دو سنجه پیش گفته، نشان از تمایل بیشتر زائران به فعالیت‌ها و تعاملات جمعی از نوع خانوادگی در قیاس با تعاملات با افراد ناشناس در قرارگاه‌های رفتاری دارد. میانگین میزان تمایل و امکان تبادل اطلاعات مذهبی در قرارگاه‌های رفتاری قلمروی حرم مطهر برابر با ۲/۴۰ و مقدار مد برابر با ۱/۰۰ و همچنین میانگین میزان برقراری ارتباطات با مبلغان دینی در قرارگاه‌های رفتاری معادل با ۲/۴۲ و مقدار مد برابر با ۱ در گروه نمونه است که نشان دهنده ضعف دو سنجه پیش گفته است در حالی که در تعلیم دینی، اماکن مقدس و قلمروی آنها به عنوان قلمروهای اجتماعی به منظور کسب آموزه‌های دینی، تربیت و سازندگی انسان یاد شده‌اند.</p>	<p>الگوهای فعالیت</p>
<p>حرکت پیاده جهت تشریف به حرم مطهر، واکنش‌های احساسی با رؤیت گنبد و بارگاه حرم مطهر (مکث، گفتن ذکر و عرض ادب به حرم مطهر)، خوردن و آشامیدن، خرید (مایحتاج و سوغات)، نظاره ویتترین فعالیت‌های تجاری، گفتگوی کوتاه، تعاملات چهره به چهره، مشارکت در مناسبات اجتماعی و مذهبی، پرسه‌زنی به قصد گذران اوقات فراغت، حرکت دسته‌جات عزاداری برای تشریف به حرم مطهر، توجه بیشتر بانوان به حفظ حجاب، نشستن برای استراحت و نظاره فعالیت‌های جمعی و فردی، بازی بچه‌ها، مکث گروهی و گپ زدن، خلوت شخصی و نظاره گنبد و بارگاه حرم مطهر، برپایی موبک‌ها جهت توزیع نذریجات در ایام مناسبتی، روشن کردن شمع در پیاده‌راه‌ها و در ایام مناسبتی مانند غروب عاشورا.</p>	<p>الگوهای رفتاری هنجار منطبق با نقش قرارگاه</p>
<p>سیگار کشیدن، تعاملات کلامی با صدای بلند در توقف گروهی نوجوان و جوان، تمرکز بر خرید و اختصاص وقت بیشتر در ایستگاه‌های اغذیه فروشی، دستفروشی ارز، توقف و تجمع برای دادوستد خیابانی ارز، تکدی‌گری و دستفروشی (این دو مورد گاه و دور از چشم ناظران شهرداری دیده می‌شود)، عبور موتور سیکلت از زنده‌های ورود به پیاده‌راه و تردد آن در عرصه‌های پیاده‌مدار، پریدن از راه‌بند میدانی ورود به پیاده‌راه، بلند کردن کالسه و ویلچر در میدانی ورود به پیاده‌راه، دیوپی اجناس در قسمت‌هایی از پیاده‌روها، سد معبر به واسطه پارک موتور سیکلت و عبور و مرور زائران از بین خط ویژه تاکسی در محور ارم (حداقل تقاطع فاطمی تا شهبستان)، اجتماع در مقابل یک فعالیت و کاربری خاص، گذر سریع و شتابان در هنگام عبور از تقاطع‌های سواره‌مبانی ورود به پیاده‌راه‌ها، سد معبر و اتراق زائران در فضای سبز میدان آستانه و ورودی گذر خان در پیاده‌راه انقلاب.</p>	<p>ساز و کار رفتاری</p>
<p>نقش‌های متفاوتی که قرارگاه‌های رفتاری این قلمرو به کاربران می‌دهند عبارتند از: نقش رهگذر، به قصد عبور و تردد از مرکز شهر، زائران حرم مطهر، عزاداران و سوگواران در ایام مناسبتی، مالکان، مجاوران، کاسبان، اصناف بازار، متولیان امور مذهبی تولیت حرم.</p>	<p>الگوهای رفتاری ناهنجار در تناقض با نقش قرارگاه</p>
<p>کنترل مستقیم رفتارهای زائران از سوی متولیان حرم مطهر به صورت الزام و اجبار در ایستگاه‌های گشت و بازرسی در پیاده‌راه‌ها و آستانه ورود به مجموعه حرم مطهر منطبق با قوانین این قلمرو صورت می‌پذیرد.</p>	<p>ساز و کار رفتاری</p>
<p>کنترل غیر مستقیم به منظور اصلاح رفتارهای ناسازگار و در صورت بروز رفتارهای هنجارشکن (مقاومت و ممانعت در برابر رفتارهای ناسازگار) با نظارت اجتماعی گروه‌های خودجوش، تذکردهی و ایجاد محدودیت به ویژه در ایام مناسبتی مذهبی همراه است.</p>	<p>الگوهای رفتاری ناهنجار در تناقض با نقش قرارگاه</p>
<p>تحلیل شاخص خودتنظیم‌گری در پرسشنامه نشان می‌دهد که از دید زائران، میانگین و مقدار مد در میزان کنترل و نظارت اجتماعی در صورت بروز رفتارهای دور از شأن و احترام حرم مطهر در قرارگاه‌های رفتاری این قلمرو از سوی مجاوران و ناظران خاص، برابر با ۳/۰۰ است لذا این سنجه از نگاه زائران در سطح متوسطی ارزیابی می‌شود. همچنین میزان محدودیت‌های رفتاری ناخودآگاه در طریق تشریف که مصداقی از همساز با کارکرد قرارگاه‌های رفتاری مذهبی و از رفتارهای قلمروپایی در قلمروی حرم مطهر محسوب می‌گردد؛ میانگین ۳/۳۱ و مقدار مد برابر با ۳/۰۰ را دارد که این سنجه نیز در سطح متوسطی از نگاه زائران قرار دارد.</p>	<p>الگوهای رفتاری ناهنجار در تناقض با نقش قرارگاه</p>
<p>غالب‌ترین رفتار فردی در قرارگاه‌های رفتاری این قلمرو طبق مشاهدات، طی طریق پیاده به حرم مطهر و به صورت انفرادی است که در منابع دینی به منظور کسب آمادگی ذهنی زائران برای زیارت بر آن تأکید شده است.</p>	<p>الگوهای رفتاری ناهنجار در تناقض با نقش قرارگاه</p>
<p>رفتارهای جمعی در قرارگاه‌های رفتاری این قلمرو از طریق تعاملات اجتماعی و مشارکت اجتماعی محقق می‌شود؛ میزان تمایل به برقراری تعاملات اجتماعی در مکان مقدس و قلمرو آن، یک اصل لازم قلمروپایی در قلمروهای مذهبی است. تعاملات اجتماعی کلامی و غیر کلامی کوتاه و بلند زائران با یکدیگر و مشارکت در مناسک آیینی - مذهبی و اجتماعی، مصداقی از رفتارهای جمعی سازنده این قرارگاه‌های رفتاری است که طبق مشاهدات، پیاده‌راه ارم، میدان امام خمینی و میدان آستانه به دلیل سازوکارهای بهتر قرارگاه؛ نظیر میلمان و فرم فضا، رفتارهای جمعی مرتبط با فعالیت‌های اختیاری و اجتماعی فرصت بروز بیشتری دارند.</p>	<p>الگوهای رفتاری ناهنجار در تناقض با نقش قرارگاه</p>
<p>برنامه مشخصی که عناصر قرارگاه در کارکردهای مختلف طبق آن عمل می‌کنند عبارتند از: طی طریق زیارت، مکث، پیاده‌روی، گذران فراغت، نشستن، نظاره، گفتگو، خرید، بازی کردن، خوردن و آشامیدن و مناسبات مذهبی.</p>	<p>الگوهای رفتاری ناهنجار در تناقض با نقش قرارگاه</p>
<p>رده سنی استفاده‌کنندگان از قرارگاه‌های رفتاری این قلمرو، طیفی از تمام گروه‌های سنی را در بر دارد اما به صورت کلی طیف جوان و میانسال، گروه غالب حضور در این قرارگاه‌ها هستند.</p>	<p>الگوهای رفتاری ناهنجار در تناقض با نقش قرارگاه</p>
<p>حضور زنان و مردان در تمام قرارگاه‌های رفتاری این قلمرو دیده می‌شود گرچه در ایام مناسبتی مذهبی و سیاسی ویژه؛ نظیر عاشورا یا ۲۲ بهمن، غلبه حضور مردان برای مشارکت‌های مذهبی و سیاسی در تمام قرارگاه‌های رفتاری دیده می‌شود.</p>	<p>الگوهای رفتاری ناهنجار در تناقض با نقش قرارگاه</p>

ساختار رفتار - اجتماع

جدول ۶. تحلیل نتایج مشاهده ساختارهای کالبدی در قرارگاه‌های رفتاری پیرامون حرم مطهر حضرت معصومه (س). مأخذ: نگارندگان.

تحلیل نتایج مشاهده ساختارهای کالبدی در قرارگاه‌های رفتاری پیرامون حرم مطهر حضرت معصومه (س)	
مرز فضایی و مکانی	محدوده فضای سازنده قرارگاه‌های رفتاری با برنامه‌های مختلف، عمدتاً با ماهیت مکتب-حرکت و در محدوده بدنه و میانه آنها قابل تعریف است. در قرارگاه‌های رفتاری با ماهیت مکتب، نظیر میدان امام خمینی، میانه مهم‌تر و در قرارگاه‌های رفتاری با ماهیت حرکت، نظیر پیاده‌راه ارم، انقلاب و آستانه، علاوه بر میانه که مسیر تشریف زائران به حرم مطهر است، بدنه‌ها نیز نقش مهمی دارند. پیاده‌راه بهار به عنوان یک سبزه‌راه در لبه قمرود، فاقد جداره است و میانه دارای اهمیت است.
میلمان و اشیا	وجود میلمان شهری در پیاده‌راه‌های ارم و میدان امام خمینی، میدان آستانه و پیاده‌راه بهار بستر لازم جهت توقف، نشستن، نظاره و تعاملات اجتماعی را فراهم می‌آورد. در قسمت دوم محور ارم و پیاده‌راه انقلاب در قلمرو زمانی این تحقیق، میلمان لازم جهت بروز فعالیت‌های گفته‌شده، فراهم نبوده است.
ساختار کالبدی	نظام ادراک‌شناختی عینی و ذهنی، نیازمند بررسی مفصلی است که به یک تحقیق مستقل نیاز دارد اما در مورد قابلیت جداره‌ها در کالبد این قرارگاه‌ها می‌توان گفت: به صورت کلی جداره‌ها متناسب با اصول طراحی و شاخص‌های بصری-ادراکی در قلمروی اماکن قدسی تعریف نشده‌اند.
محرک‌های حسی	منظر حسی تعریف‌شده‌ای در انطباق با آداب تشریف در قرارگاه‌های رفتاری این قلمرو به نحوی که تمام حواس پنجگانه را تحت تأثیر قرار دهد، دیده نمی‌شود. غلبه نوفه و اصوات آنترفونی، هویت نشانه‌های صوتی مذهبی و فرهنگی منظر شنیداری این قلمرو را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد؛ همچنین اصوات ژئوفونی و بایوفونی متناسب با زمینه عرصه‌های تشریف، سهم ناچیزی از اصوات خوشایند را به خود اختصاص می‌دهند. منظر بویایی در تشخیص عرصه‌های تشریف در این قلمرو به واسطه استشمام بوهای خوشایند متناسب با اماکن قدسی نظیر بوی گلاب، اسفند (به استثنای ایام مناسبتی)، عود، عطر، گل و میزبان استفاده از مصالح دارای بو (مانند خاک) سهم ناچیزی ایفا می‌کنند. منظر بالقوه چشایی قرارگاه‌های رفتاری با میزان عرضه سوغات (از نوع خوراکی) و میزان رستوران‌ها، اغذیه‌فروشی‌ها و وجود نشانه‌های چشایی با توجه به تعدد کاربری‌ها و فعالیت‌های پاسخگو به حس چشایی و بحث پیاده‌مداری عرصه‌های اصلی تشریف حرم مطهر فراوان هستند. تماس با طبیعت و پیوند با آن به گونه‌ای که حس بساوش را در زائران برانگیزد با سهم اندکی در پیاده‌راه ارم و بهار احساس می‌گردد.

جدول ۷. تحلیل نتایج مشاهده ساختارهای موقعیت زمانی در قرارگاه‌های رفتاری پیرامون حرم مطهر حضرت معصومه (س). مأخذ: نگارندگان.

تحلیل نتایج مشاهده ساختارهای موقعیت زمانی در قرارگاه‌های رفتاری پیرامون حرم مطهر حضرت معصومه (س)	
موقعیت زمانی و توالی رویدادها	قرارگاه‌های رفتاری در قلمروی حرم مطهر حضرت معصومه (س) در مرزهای زمانی مشخص و در توالی رویدادهای مختلف، نقش‌های متفاوتی بر عهده می‌گیرند که عمده برنامه‌های جاری در این قرارگاه‌ها، منطبق با نقش مذهبی این قلمرو است. برداشتهای رفتاری در قرارگاه‌های این قلمرو، حاکی از تکرار الگوهای رفتاری در برنامه مشخص روزانه (در بازه اوقات شرعی اذان ظهر و اذان مغرب) جهت تشریف به حرم مطهر و اماکن مذهبی این قلمرو به منظور اقامه نماز جماعت یومیه است. مهم‌ترین دوره زمانی در تناوب رویدادهای روزانه، شامل غروب‌ها و تشریف جهت اقامه نماز مغرب است که با اقبال بیشتری مواجه است. ادعیه‌خوانی در روزهای خاص هفته، نظیر غروب سه‌شنبه، غروب پنج‌شنبه و صبح جمعه، یک برنامه زمانی تکرار شونده هفتگی است که در چرخه زمانی مذکور، غروب سه‌شنبه (به دلیل حضور زائران بیشتر در روز خاص زیارت مسجد مقدس جمکران) و غروب پنج‌شنبه با گستردگی و استقبال بیشتر زائران مواجه است. مناسبت‌های ماهیانه مانند اولین روز از هر ماه قمری به عنوان یک برنامه زمانی جاری ماهیانه و مناسبات مذهبی، اجتماعی و سیاسی سالانه نظیر تاسوعا، عاشورا، اربعین، ماه مبارک رمضان، ۲۲ بهمن و غیره، نمونه‌ای از بازه‌های زمانی تکرار شونده سالیانه در این قلمروی زیارتی است که عمده الگوهای رفتاری متناسب با چرخه‌های زمانی مذکور، در پی برگزاری و انجام مناسبات مذهبی و اجتماعی صورت می‌پذیرد. مراجعین در بازه‌های زمانی پیش‌گفته در اماکن مذهبی، حضور پررنگ‌تری داشته و عمده مشاهدات، الگوهای رفتاری حرکت پیاده به سمت اماکن مذهبی این قلمرو، جهت مشارکت در مناسک مذهبی را نشان می‌دهند. قابل ذکر است مهم‌ترین رویداد زمانی در چرخه سالانه را می‌توان به رویداد مذهبی عاشورا نسبت داد که با تعدد مراکز مذهبی، مساجد، تکایا، بقعات و با توجه به تنوع گروه‌ها، فرهنگ‌ها و قومیت‌ها در شهر قم که سبک و سیاق خاص خود را در نحوه اجرای عزاداری و مناسک مذهبی دارند؛ بسیار پرشور و گسترده‌تر در قیاس با سایر شهرها برگزار می‌شود. سایر کارکردهای قرارگاه‌های رفتاری، منطبق با هدف و چرخه زمانی پیش‌گفته (بالاخص در ایام مناسبتی سالانه)، تحت تأثیر قرار گرفته و به حالت تعطیل یا نیمه‌تعطیل در می‌آید.
نوع دوره زمانی	مهم‌ترین کارکرد بلندمدت قرارگاه رفتاری در قلمروی حرم مطهر، تشریف به حرم مطهر است؛ هر چند قرارگاه‌های دائمی- خرید، گذران اوقات فراغت، مکتب و غیره، جزو قرارگاه‌های دائمی و بلندمدت محسوب می‌شوند اما با تأثیرپذیری از برپایی مناسبات مذهبی و اجتماعی در ایام مناسبتی، کارکرد قرارگاه‌های مذکور به حالت تعطیل و نیمه‌تعطیل در آمده و در خدمت برپایی هر چه بهتر این مناسبات قرار می‌گیرند.
غیر دائمی- کوتاه‌مدت	از مهم‌ترین کارکردهای قرارگاه‌های رفتاری کوتاه‌مدت در قلمروی مذکور، برپایی رویدادهای مناسبتی اجتماعی و مذهبی، نظیر مراسم عزاداری محرم، اعیاد مذهبی، ۲۲ بهمن و غیره است که در زمان مشخصی آغاز و پایان می‌یابد.

جدول ۸. تحلیل نتایج مشاهده همساختی کالبد و رفتار در قرارگاه‌های رفتاری پیرامون حرم مطهر حضرت معصومه (س). مأخذ: نگارندگان.

تحلیل نتایج مشاهده همساختی کالبد و رفتار در قرارگاه‌های رفتاری پیرامون حرم مطهر حضرت معصومه (س)

<p>بستر کالبد همساز با الگوهای جاری رفتاری در ایام مناسبتی قرارگاه‌های رفتاری قلمروی مذکور: پیاده‌راه ارم، انقلاب، میدان امام خمینی و آستانه است که با فراهم‌آوری فضای مکث و حرکت مشخص می‌شود. با تعطیلی جداره‌ها در این ایام، همساختی بهتر کالبد، جهت برپایی مناسبات مذهبی و حرکت دسته‌جات عزادارای فراهم می‌آید. در سایر ایام، عدم همساختی بین کالبد و رفتار در قرارگاه‌های رفتاری، الگوهای رفتاری ناهنجار و در تناقض با برنامه قرارگاه‌های رفتاری که شرح آن داده شد را ارائه می‌دهند.</p>	<p>ساختاری</p>
<p>وابستگی متقابل میان الگوی سینومورف‌ها در قرارگاه‌های رفتاری این قلمرو به این شرح است: در ایام مناسبتی، حرکت دسته‌جات عزاداری جهت تشرف به حرم مطهر اتفاق می‌افتد؛ در واقع دو الگوی سینومورفی تشرف به حرم مطهر و برپایی مناسبات مذهبی، یکدیگر را تقویت می‌کنند. الگوهای سینومورفی در کارکرد نشستن، مکث، خوردن، آشامیدن و گفتگو، وابستگی متقابلی به یکدیگر در پیاده‌راه ارم دارند. همچنین الگوی سینومورفی در کارکرد نشستن، مکث با گفتگو و تعامل در میدان امام خمینی، درجه مشخصی از وابستگی را دارند. وابستگی سینومورف‌ها در میدان آستانه با دو کارکرد غالب خرید سوغات و طریق تشرف به حرم مطهر ضعیف است. عدم وابستگی در سینومورف‌ها در پیاده‌راه انقلاب با دو کارکرد غالب توقف در راسته اغذیه فروش‌ها و طریق تشرف به حرم مطهر دیده می‌شود.</p>	<p>دینامیک</p>

مشارکت در مناسبات اجتماعی نشان می‌دهد که این مؤلفه در سطح متوسطی از نگاه زائران ارزیابی می‌شود و کاربران تمایل بیشتر به تعاملات جمعی از نوع خانوادگی در قرارگاه‌های رفتاری این قلمرو دارند. غالب‌ترین رفتار فردی این قلمرو طبق مشاهدات، طی طریق پیاده به حرم مطهر و عمده رفتارهای جمعی، مشارکت اجتماعی در مناسبات مذهبی و آیینی است. گروه‌های سنی استفاده‌کننده از قرارگاه‌های رفتاری، تمام رده‌های سنی و جنسیتی را با غلبه بازه سنی جوان تا میانسال در برمی‌گیرد؛ گرچه در ایام مناسبتی، غلبه کاربران مرد در این قرارگاه‌ها دیده می‌شود. همچنین ویژگی خودتنظیم‌گری در قرارگاه‌های رفتاری، نشانگر این موضوع است که عمده کنترل مستقیم بر رفتارهای زائران از سوی متولیان حرم مطهر و کنترل غیر مستقیم رفتارها به منظور اصلاح رفتارهای ناسازگار در مواردی با نظارت اجتماعی گروه‌های خودجوش همراه است. با این حال بررسی کیفیت خودتنظیم‌گری از نگاه زائران مؤید این نکته است که میزان کنترل و نظارت اجتماعی در صورت بروز رفتارهای ناهنجار با زمینه و همچنین میزان محدودیت‌های رفتاری ناخودآگاه در تشرف که مصداقی از همسازی با کارکرد قرارگاه‌های رفتاری مذهبی محسوب می‌گردد، در سطح متوسطی ارزیابی می‌شود. با توجه به کارکردهای مختلف قرارگاه‌های رفتاری این قلمرو و مراجعان مختلف، مشاهدات سازوکارهای رفتاری کاربران، نشان‌دهنده ۱۴ الگوی جاری رفتاری ناهنجار و در تناقض با نقش قرارگاه‌های رفتاری پیرامون حرم مطهر است؛ در این میان، کالبد دربرگیرنده الگوهای رفتار در عرصه‌های تشرف، جهت‌دهی محسوسی در القای رفتارهای هنجار و ناهنجار زائران ایفا می‌کند.

نتایج تحقیق در جمع‌بندی مضمون ساختار کالبدی قرارگاه‌های رفتاری نشان می‌دهد که: ساختار کالبدی در

۸ بررسی همساختی رفتار و کالبد را در زمینه مورد مطالعه، ارائه می‌دهد.

نتیجه‌گیری

بافت پیرامون حرم مطهر حضرت معصومه (س) با تعدد مراکز مذهبی، مساجد، تکایا، بقعات و عرصه‌های تشرف پیاده‌مدار، بستری با پتانسیل مناسب به منظور جذب گردشگران دینی و زائران داخلی و خارجی با فرهنگ‌ها و خرده‌فرهنگ‌های گوناگون جهت انجام فعالیت‌های اجتماعی و اختیاری است؛ در نتیجه، بستری جهت بروز الگوهای رفتاری سازگار و ناسازگار با ساحت معنوی این قلمرو به شمار می‌رود. پژوهش حاضر با نظام پژوهش آمیخته (کمی و کیفی) و روش تحقیق توصیفی-ارزیابانه از طریق مشاهده غیر مداخله‌جویانه، نقشه‌برداری رفتاری، ردگیری، عکس‌برداری و پرسشنامه انجام شده است. تفاوت پژوهش حاضر با پژوهش‌های پیشین در حوزه قلمروهای مذهبی، استفاده از چارچوب مفهومی بارکر در بررسی و تحلیل قرارگاه‌های رفتاری پیرامون حرم مطهر حضرت معصومه (س) است. در راستای هدف این پژوهش مبنی بر سنجش میزان هم‌ساختی قرارگاه‌های رفتاری پیرامون حرم مطهر حضرت معصومه (س) در ارتباط با الگوهای رفتاری زائران، جمع‌بندی نتایج به دست آمده در چارچوب منتخب و در چهار مضمون قابل توجه «ساختار رفتار-اجتماع، ساختار کالبد، همساختی متناسب بین این دو و دوره زمانی خاص» به شرح زیر قابل ارائه است:

نتایج تحقیق در جمع‌بندی مضمون ساختار رفتار-اجتماع قرارگاه‌های رفتاری حاکی از آن است که: تنوع برنامه‌های قرارگاه‌های رفتاری این قلمرو، نشان از اهمیت فعالیت‌های اجتماعی و اختیاری مذهبی-آیینی در زائران و مجاوران دارد. بررسی فعالیت‌های اجتماعی، کیفیت تعاملات اجتماعی و

اماکن مذهبی این قرارگاه‌هاست. مهم‌ترین رویداد زمانی را می‌توان در چرخه سالانه و به رویداد مذهبی تاسوعا و عاشورا نسبت داد که با توجه به تنوع گروه‌ها، فرهنگ‌ها، اقلیت‌ها و قومیت‌ها در شهر قم و سبک و سیاق خاص خود در نحوه اجرای عزاداری، قابل توجه است.

نتایج بررسی مضمون همساختی کالبد و رفتار در قرارگاه‌های رفتاری نشان می‌دهد که: سیاست پیاده‌مداری عرصه‌های تشریف و ایجاد میدان امام خمینی و طرح‌های توسعه حرم مطهر در سال‌های اخیر، موجب هم‌افزایی همساختی کالبد با برپایی مناسک و مناسبات مذهبی به عنوان مهم‌ترین الگوی پایدار تکرارشونده در قرارگاه‌های مذهبی، شده است. پیاده‌راه‌های ارم، انقلاب، میدان امام خمینی و آستانه با فراهم‌آوری فضای مکث-حرکت و با تعطیلی جداره‌ها در ایام مناسبتی، همساختی بهتر کالبد، جهت برپایی مناسبات مذهبی و حرکت دسته‌جات عزاداری را فراهم می‌آورند. با این وجود، ضعف در پاسخگویی و انعطاف ساختار کالبدی در مقابل برخی از الگوهای رفتاری پایدار در ایام عادی و مناسبتی، از جمله نبود بستر از پیش طراحی‌شده به منظور برپایی موكب‌ها جهت توزیع نذریجات، کمبود مبلمان به منظور توقف و مکث جهت بروز رفتارهای ایستا، نظیر نظاره عزاداری، نشستن و اتراق خانوادگی، شخصی‌سازی قلمرو و خلوت‌گزینی و نبود منظر حسی تعریف‌شده در انطباق با آداب تشریف، نشانگر این است که ساختار کالبدی قرارگاه‌های رفتاری مذکور با دسته‌ای از نیازهای اولیه و ثانویه و گروهی از فعالیت‌ها و رفتارهای زائران، همساختی کافی را ندارد. هرچند در وضعیت فعلی، فعالیت‌های پیش‌گفته در عرصه‌های پیاده تحقق می‌پذیرد ولی با سد معبر در مسیر عزاداران و ازدحام همراه است. از این رو، بازتعریف مجدد این قرارگاه‌های رفتاری و توجه به اصل همساختی محیط-رفتار منطبق بر آداب و فرهنگ زیارت به منظور برطرف نمودن معضلات رفتاری به وجود آمده و خودتنظیم‌گری و همسازی زائران، جهت مواجهه با حرم مطهر امری ضروری است. ایجاد بستری مشوق جهت بروز فعالیت‌های اجتماعی و اختیاری در زائران با تمهیداتی نظیر بازطراحی انعطاف‌پذیر جداره‌های قرارگاه‌های رفتاری با ایجاد عقب‌نشستگی‌های متناسب جهت استقرار موكب‌ها در ایام مناسبتی، ایجاد بستری همساز جهت الگوهای پایدار رفتاری در ایام مناسبتی (نظیر مکث و نظاره عزاداری) با ایجاد فضاهای تطبیق‌پذیر مانند رواق و پله در جداره‌های قرارگاه‌های رفتاری، تجهیز بهتر قرارگاه‌های رفتاری با نورپردازی و مبلمان متناسب (با در نظر گرفتن حفظ انعطاف جهت عبور دسته‌جات عزاداری) برای حضورپذیری

این قلمرو، عمدتاً با ماهیت مکث-حرکت و در محدوده بدنه و میانه آنها قابل تعریف است. وجود مبلمان شهری در پیاده‌راه‌های ارم، بهار، میدان‌های امام خمینی و آستانه، بستر لازم جهت توقف، نشستن، نظاره و تعاملات اجتماعی را فراهم می‌آورد. در قرارگاه‌های رفتاری با ماهیت مکث، نظیر میدان امام خمینی، میانه مهم‌تر و در قرارگاه‌های رفتاری با ماهیت حرکت، نظیر پیاده‌راه ارم، انقلاب و آستانه، علاوه بر میانه که مسیر تشریف زائران به حرم مطهر است، بدنه‌ها نیز نقش مهمی دارند. هر چند در نظام ادراک‌شناختی عینی و ذهنی ساختار کالبدی قرارگاه‌های رفتاری و در مورد قابلیت جداره‌ها به صورت کلی می‌توان گفت که جداره‌های سازنده عرصه‌های تشریف از الگوی مدونی منطبق با اصول طراحی قلمروی اماکن قدسی تبعیت نمی‌کنند؛ جداره‌های مغشوش و فرسوده، عدم استفاده از الگوهای بصری نمادین و اسلامی، منظر بیگانه با ارزش‌های بصری زمینه به نمایش گذاشته است. همچنین منظر حسی قابل دریافت در این قلمروی زیارتی، منطبق با آداب تشریف و با تأثیربخشی بر حواس پنجگانه زائران، تعریف نگردیده است. غلبه نوفه و اصوات آنتروفونی، هویت نشانه‌های صوتی مذهبی و فرهنگی منظر شنیداری این قلمرو را تحت‌الشعاع قرار داده و تهییج و تحریک سایر حواس نیز نقش عمده‌ای بر حالات مستولی بر تشریف زائران ایفا نمی‌کند.

نتایج بررسی مضمون دوره و تناوب زمانی در قرارگاه‌های رفتاری حاکی از آن است که: الگوهای جاری رفتار در توالی رویدادهای زمانی مختلف، نظیر اوقات شرعی روزانه، اوقات آیینی هفتگی، ماهانه و سالانه، نشان از توجه به مرزهای زمانی مذهبی-آیینی در زائران و مجاوران دارد. مهم‌ترین کارکرد بلندمدت زمانی قرارگاه‌های رفتاری، تشریف به حرم مطهر و مهم‌ترین کارکردهای قرارگاه‌های رفتاری زمانی کوتاه‌مدت، برپایی رویدادهای مناسبتی اجتماعی و مذهبی در قلمروی مذکور است. تکرار الگوهای رفتاری در تناوب زمانی روزانه (در بازه اوقات شرعی اذان ظهر و اذان مغرب)، تشریف به حرم مطهر و اماکن مذهبی این قلمرو به منظور اقامه نماز جماعت یومیه است. برنامه زمانی تکرارشونده هفتگی، ادعیه‌خوانی در غروب سه‌شنبه، غروب پنج‌شنبه و صبح جمعه است. برنامه زمانی جاری ماهیانه نظیر اولین روز از هر ماه قمری و تکرار رویدادهای مذهبی و اجتماعی سالانه نظیر تاسوعا، عاشورا، اربعین، ماه مبارک رمضان، ۲۲ بهمن و غیره است. نمونه‌های تناوب زمانی مستمر در این قلمروی زیارتی، نشان‌دهنده عمده الگوهای رفتاری متناسب با چرخه‌های زمانی پیش‌گفته در پی برگزاری و انجام مناسک مذهبی و اجتماعی با مراجعین بیشتر به

کنیم (ترجمه مصطفی بهزادفر، محمد رضایی ندوشن و احمد رضایی ندوشن). تهران: مؤسسه علم معمار روپال.

• رنجبر تکلیمی، فاطمه. (۱۳۹۵). طراحی شهری پیرامون مجموعه گودال مصلی با هدف ارتقاء حضورپذیری با تأکید بر الگوی رفتاری شهروندان (پایان نامه منتشر نشده کارشناسی ارشد طراحی شهری).

دانشکده هنر و معماری، گروه شهرسازی، دانشگاه یزد، یزد، ایران.

• رجبی، مریم، نقصان محمدی، محمدرضا و منتظرالحجه، مهدی. (۱۳۹۸). شناخت الگوی کارکرد فضا در حسینیه‌های شهر تفت.

مطالعات معماری ایران، ۸ (۱۶)، ۱۸۱-۲۰۴.

• ثقه الاسلامی، عمیدالاسلام و روحی میرآبادی، زهرا. (۱۳۹۹). تحلیل فضاهای شهری پیرامون مکان‌های مقدس در ارتباط با نیازها و الگوهای رفتاری زائران، مورد مطالعاتی: خیابان امام رضا (ع) شهر مشهد. آرمان‌شهر، ۱۳ (۳۲)، ۲۰۵-۲۱۸.

• مطلبی، قاسم؛ اسلامی، فرشته؛ طاهری، ثریا؛ گردی تختی، سمیه و مهدوی، امین. (۱۳۹۵). تغییر ادراک معنا از حرم امام رضا (ع) در نسبت با زمان. فرهنگ معماری و شهرسازی اسلامی، ۲ (۳)، ۱۵-۲۵.

• Abioso, W. S. & Triyadi, S. (2017). The Behavior-Milieu Synomorphy of Communal Space in Desa Adat Tengnan Pegringsingan Bali Indonesia. *International Journal of Architecture Arts and Applications*, 3(2), 11-20.

• Barrie, T. (2012). Sacred Space and the Mediating Roles of Architecture. *European Review*, 20(1), 79-94.

• Birch, R. & Sinclair, B. R. (2013). Spirituality in place: Building connections between architecture, design, and spiritual experience. In ARCC Conference Repository. *University of North Carolina at Charlotte*, 80-87.

• Francovich, C. (2008). Exploring Leadership Influence Behaviors in the Context of Behavior Settings. *International Journal of Leadership Studies*, (4), 38-50.

• Heft, H., Hoch, J., Edmunds, T. & Weeks, J. (2014). Can the identity of a behavior setting be perceived through patterns of joint action? An investigation of place perception. *Behavioral Sciences*, 4(4), 371-393.

• Hill, M. R. (1984). Stalking the urban pedestrian: a comparison of questionnaire and tracking methodologies for behavioral mapping in large-scale environments. *Environment and Behavior*, 16(5), 539-550.

• Lawson, B. (2007). *Language of space*. New York: Routledge.

• Mazumdar, S. & Mazumdar, S. (2004). Religion and place attachment: A study of sacred places. *Journal of environmental psychology*, 24(3), 385-397.

• Meagher, B. R. (2018). Deciphering the religious orientation of a sacred space: Disparate impressions of worship settings by congregants and external observers. *Journal of Environmental Psychology*, (55), 70-80.

• Moore, R. C. & Cosco, N. G. (2010). Using behavior mapping to investigate healthy outdoor environments for

بیشتر زائران، فراهم‌آوری زمینه همه‌شمولی قرارگاه‌های رفتاری برای حضور تمام گروه‌های سنی بالاخص زائران سالخورده با ایجاد ایستگاه‌های کرایه ویلچر و تعبیه رمپ، ایجاد فرصت‌های توقف فردی و گروهی از طریق تقویت فرم و امکانات جداره‌ها و میانه در پیاده‌راه‌های تشرف، تقویت قرارگاه‌های رفتاری با ساماندهی و بازطراحی جداره، متناسب با اصول ارزشی عینی و ذهنی در طراحی قلمرو اماکن قدسی، اصلاح کالبد جهت عدم بروز الگوهای رفتاری تکرارشونده ناسازگار مانند بلندکردن کالسکه در عبور از ره‌بند پیاده‌راه ارم، نظارت اجتماعی بالاتر جهت برخورد با الگوهای رفتاری ناهنجار نظیر دستفروشی ارز و تکدی‌گری، ساماندهی و مدیریت دستفروشان در قسمت‌های پیش‌بینی‌شده در کالبد قرارگاه‌های رفتاری و غیره، می‌تواند موجبات ارتقای همساختی بهتر ساختارهای کالبد-رفتار در قرارگاه‌های رفتاری پیرامون حرم مطهر را فراهم آورد.

پی‌نوشت‌ها

۱/ Natural Environmental Unit ۲/ Barker ۳/ Ecological Approach ۴/ Behavior Setting ۵/ Behavior Circuits ۶/ Behavior System ۷/ Behavioural ecology ۸/ Kansas ۹/ Ecological psychologies ۱۰/ Gump ۱۱/ Scott Environment ۱۲/ Classists ۱۳/ Barker, Louise ۱۴/ Schoggen ۱۵/ Extenders ۱۶/ Wicker ۱۷/ Willems ۱۸/ Bechtel ۱۹/ Mazumdar ۲۰/ Affordance ۲۱/ Environment Invitational ۲۲/ Zhang ۲۳/ Mazumdar ۲۴/ Synomorphy ۲۵/ A Standin pattern of behavior ۲۶/ Lefebvre ۲۷/ milieu ۲۸/ Lowson ۲۹/ Eliade ۳۰/ Barrie ۳۱/ Behavioral Mapping ۳۲/ countig ۳۳/ Tracing ۳۴/ Direct observation ۳۵/ walks Looking for traces ۳۶/ Tracking ۳۷/ Keeping a diary

فهرست منابع

- الیاده، میرچا. (۱۳۷۵). مقدس و نامقدس (ترجمه نصرالله زنگویی). تهران: سروش.
- الیاده، میرچا. (۱۳۷۷). مکان مقدس (ترجمه ب. د). نامه فرهنگ، ۳ (۱).
- الیاده، میرچا. (۱۳۹۳). نمادپردازی امر قدسی و هنر (ترجمه مانی صالحی علامه). تهران: نیلوفر.
- بندرآباد، علیرضا و شاهچراغی، آزاده. (۱۳۹۶). محاط در محیط، کاربرد روان‌شناسی محیطی در معماری و شهرسازی. تهران: سازمان جهاد دانشگاهی تهران.
- بحرینی، سیدحسین. (۱۳۹۱). تحلیل فضاهای شهری. تهران: دانشگاه تهران.
- تفکر، ثریا، شاهچراغی، آزاده و حبیب، فرح. (۱۳۹۸). بررسی تطبیقی معماری بازار تاریخی تجریش و مرکز خرید ارگ تهران بر اساس نظریه سینومرفی (هم‌ساختی کالبدرفتار). مطالعات معماری ایران، ۸ (۱۶)، ۱۰۵-۱۳۱.
- گلرخ، شمین. (۱۳۹۱). قرارگاه رفتاری، واحدی برای تحلیل. تهران: آرمانشهر.
- گل، یان و سوار، بریجت. (۱۳۹۶). چگونه زندگی همگانی را مطالعه

children and families. In C. Ward Thompson, P. Aspinall, & S. Bell (Eds.), *Innovative approaches to researching landscape and health: Open space: People space 2* (pp. 33e73). Abingdon: Routledge.

- Nasar, J. L. (2011). *Environmental psychology and urban design*. In: Banerjee, T. Sideris, Anastasia Loukaitou (Ed.). *Companion to Urban Design*. New York: Routledge.
- Popov, L. & Chompalov, I. (2012). Crossing over: The interdisciplinary meaning of behavior setting theory. *International Journal of Humanities and Social Science*, 2(19), 18-27.
- Salehinia, M. & Memarian, G. (2012). Sociopetaloid of architecture space; Synthesis and synomorphy of humane-physical factors. *International Journal of Architectural Engineering & Urban Planning*, 22(1), 7-19.

- Serageldin, I., Shluger, E. & Martin-Brown, J. (Eds.). (2001). *Historic cities and sacred sites: cultural roots for urban futures*. Washington: World Bank.
- Sheldrake, P. (2007). Placing the sacred: Transcendence and the city. *Literature and theology*, 21(3), 243-258.
- Wang, P. F. & Ho, M. C. (2011). Constructing a preliminary model for designing sacred space. *Bulletin of Japanese Society for the Science of Design*, 58(4), 31-40.
- Wicker, A. W. (2002). Ecological psychology: Historical contexts, current conception, prospective directions. In R. B. Bechtel & A. Churchman (Eds.), *Handbook of environmental psychology* (pp. 114-126). New York: John Wiley & Sons.
- Wing, S. (2015). *Designing sacred space*. London: Routledge.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to the Bagh-e Nazar Journal. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله:
اسلامی، شیرین؛ زمانی، بهادر و نورایی، همایون. (۱۴۰۱). سنجش قرارگاه‌های رفتاری در قلمرو اماکن مقدس؛ مورد پژوهی: بافت پیرامون حرم مطهر حضرت معصومه (س). *باغ نظر*، ۱۹(۱۰۷)، ۲۱-۴۰.

DOI:10.22034/BAGH.2021.273808.4807
URL: http://www.bagh-sj.com/article_144543.html

